ମହାକବିକାଳିଦାସକୃତ

ମେଘଦୂତମ୍

ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ: ଲଲାଟେନ୍ଦୁ କବ

ମୁଖବନ୍ଧ

ମହାକବି କାଳିଦାସକୃତ ମେଘଦୂତର ଏହି ଅନୁବାଦ କାର୍ଯ୍ୟ **2020**ରେ ସରିଥିଲା । ସେତେ ବେଳେ ମୋତେ ଛନ୍ଦ ଜଣା ନ ଥିଲା । ଅତଃ ଏକ ଜନପ୍ରିୟ ପଦନ୍ୟାସ ଶୈଳୀ ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀରେ ଏହି ଅନୁବାଦ କରିଥିଲି । ସେହି ଲେଖା ଏବେ ଲୋକସମକ୍ଷରେ ପରିବେଷଣ କରୁଛି ।

2021 ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଭାରତୀୟ ଛନ୍ଦ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଥା କିଛି କିଛି ଶୁଣିଲି । ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିବାରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ କିଛି ଛନ୍ଦୋଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ପାଇ ପାରିଲି । ଛନ୍ଦଃଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ ହେଲା । ଏବେ ଆଗ ପରି ସରଳ ନିରାୟାସ ଗୀତର କବିତା ମୁଁ ଆଉ ପ୍ରାୟ ଲେଖୁ ନାହିଁ । କାରଣ ଛନ୍ଦଃରଚନାର ଆନନ୍ଦ ଗୀତକବିତାରୁ ମୋତେ ମିଳୁ ନାହିଁ । ଛନ୍ଦରେ କଠୋର ଶୃଙ୍ଖଳା ଅଛି, ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅଛି । ଅଭିନବ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଅଛି ଅନେକ ଐତିହ୍ୟ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଏହା ମୋ ନିଜ କଥା, ଅନ୍ୟ କାହା କଥା ଏଠାରେ କହୁ ନାହିଁ ।

ଛନ୍ଦଃସଂରଚନା ସଙ୍ଘର୍ଷମୟ, ବହୁ ପ୍ରୟାସସାପେକ୍ଷ । ଉଦ୍ୟମ ସଫଳ ହେଲେ ଯୁଦ୍ଧଜୟର ହର୍ଷୋଲ୍ଲାସ ଅଛି । ତୁଚ୍ଛା ଅକ୍ଷର ଗଣି ଶେଷାକ୍ଷର ମିଳନରେ ମୋତେ ଆଉ ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଶୁନାହିଁ ।

ତେଣୁ ଅନ୍ୟ କିଛି କିଛି ଉତ୍କଳୀୟେତର ଭାଷାରୁ ଅନୁବାଦ କଲା ଭିତରେ ଏବେ ସେହି ମେଘଦୂତର ଅନୁବାଦ ପୁଣି ଥରେ କରୁଛି - ଏ ଥର ମନ୍ଦାକ୍ରାନ୍ତାରେ, ଯେଉଁ ଛନ୍ଦରେ କାଳିଦାସ ଲେଖି ଥିଲେ ମେଘଦୂତ । ଏହାର ପ୍ରଥମ ଭାଗ, ପୂର୍ବମେଘ, କେବେଠୁ ସରିଛି । ମନ୍ଦାକ୍ରାନ୍ତାରେ ଉତ୍ତରମେଘରୁ ବି ୧୦ଟି ପଦ ଅନୁବାଦ କରି ଦେଇଛି । ଆଉ ରହିଲା ୪୫ ପଦ । ସରିଗଲେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ସଭିଙ୍କ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ସମର୍ପି ଦେବି - ଏହି ପରି ଭାବିଛି ।

ଏହି ବିତରଣରେ ମୋ ଦେଇ ଆଗରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଇଥିବା ସେହି ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ପଦନ୍ୟାସର ଅନୁବାଦ ହିଁ ଦେଇଛି । ଏବେ ତାହାକୁ ପଢୁ ଥାନ୍ତୁ । ଆଶା ରଖୁଛି, ଭଲ ଲାଗିବ । କିଛି ତଥାକଥିତ କଠିନ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ସେହି ସେହି ପଦର ସମାପ୍ତି ପରେ ହିଁ ଦେଇ ଦେଇଛି । ତେଣୁ ବୁଝିବାରେ ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ।

ସଭିଙ୍କ ହିତକାମନା ।
ଉତ୍କଳଜନନୀର ଜୟ ହେଉ ।

ବିନୀତ ଲଲାଟେନ୍ଦୁ କଡି
ଭୁବନେଶ୍ୱର ଜୁଲାଇ ୨, ୨୦୨୫ ।

ସୂଚୀ

ମେଘଦୂତ

ପୂର୍ବମେଘଃ 01-66 & ଉତ୍ତରମେଘଃ 01-45

ଅନୁବାଦ:— ଲଲାଟେନ୍ଦୁ କବି ପୂର୍ବମେଘଃ

୧

ସେ କେହି ବିରହୀ ପ୍ରଭୁଶାପ ବହି ସହଜ ଶକତି ହାରି,
ବରଷକ ଲାଗି ସାଜିଲା ଅଭାଗୀ ରାମଗିରିବନଚାରୀ ।
ସୀତାସ୍ନାନଜଳେ ପୁଣ୍ୟପୂତ ସ୍ଥଳେ ଯକ୍ଷ କଲା ସଂନିବାସ,
ସ୍ନିଗ୍ଧ ତରୁତଳ ଛାୟା ସୁଶୀତଳ, ଦେଖିଲା ସେ ଇତିହାସ । ୧

ସହଜ= ସହଜାତ; ସମ୍ବତ୍ସର= ବର୍ଷକ;

୨

ସେ ଦୂର ଭୂଧରେ ବିରହ କାତରେ ଅବସାଦେ ବସି ବସି
ତନୁ ହେଲା କ୍ଷୀଣ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଙ୍କଣ ମଣିବନ୍ଧୁ ଗଲା ଖସି ।
ଆଷାଢମାସରେ ପ୍ରଥମ ବାସରେ ଗିରିଶିଖେ ଦେଖି ମେଘ
ପ୍ରମତ୍ତ କୁଞ୍ଜର ଭୂଦ୍ୟୁତ-ତତ୍ପର, ବଢିଲା ହୃଦୟ ବେଗ । ୨

ଭୂଧର= ପର୍ବତ; ବାସର= ଦିବସ; କୁଞ୍ଜର= ହାତୀ; ଭୂଦ୍ୟୁତ= ମାଟିଖେଳ;

୩

କଣ୍ଠ-ଆଲିଙ୍ଗନ- ବ୍ୟାକୁଳିତ ମନ ସହସା ହେଲା ଚଞ୍ଚଳ,
ସୁଦୂର ପ୍ରବାସେ ଭାବର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ ବେନି ନେତ୍ର ଛଳଛଳ ।
ଅମ୍ବୁଦଲୋକନେ ସକୁଶଳ ଜନେ ଆସେ ପ୍ରିୟା-ବିହ୍ୱଳତା,
ଯକ୍ଷ ଭାଳେ ବସି କାହିଁ ମୋ ପ୍ରେୟସୀ, ସହଜେ ବିରହୀ କଥା । ୩

ଅମ୍ବୁଦଲୋକନେ= ମେଘଦର୍ଶନରେ; ସକୁଶଳଜନେ= କୁଶଳରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କଠାରେ (ମଧ୍ୟ);

୪

ବରଷା ଆଗମେ ବଲ୍ଲଭା ସ୍ୱଧାମେ ଜୀବନେ ରହିବା ଆଶେ
ହେଲା ଉତ୍ସୁକତା ଦେବ ଶୁଭବାର୍ତ୍ତା ମେଘ ହାତେ ପ୍ରିୟା ପାଶେ ।
କାମାତୁର ମନ ଚେତନାଚେତନ ପ୍ରଭେଦନ ଜ୍ଞାନ ଭୁଲି
କଳ୍ପନା-ମଲ୍ଲିକା- କାନନ-କଳିକା ଦେଲା ତାକୁ ଅର୍ଘ୍ୟାଞ୍ଜଳି । ୪

ବଲ୍ଲଭା= ପ୍ରେମିକା, ଭାର୍ଯ୍ୟା; ଚେତନାଚେତନ= ଚେତନ ଓ ଅଚେତନ; ପ୍ରଭେଦନ= ପ୍ରଭେଦ କରିବା, differentiation;

୨୦୧୮୧୦୧୮୧୮୪୨

୫

ସଲିଳମରୁତ- ଧୂମ-ଜ୍ୟୋତିର୍ଯୁତ କିଏ ନର ତୁମ ସରି,
ସନ୍ଦେଶବାହକ ସମର୍ଥ ପୁତ୍ରକ, ବୁଝିବ ମୋ ସହଚରୀ?
ଏମନ୍ତ ବିଚାରି ହସ୍ତକ ପ୍ରସାରି କଲା ସାଷ୍ଟ୍ୟ ନିବେଦନ,
ବୁଝେନା ଆତୁର ବିରହବିଧୁର ଚେତନ କେ ନିଶ୍ଚେତନ । ୫

ହସ୍ତକ=ହାତ;

୬

ଜାଣେ ତୁମ୍ଭେ ଜାତ ଚରାଚରେ ଖ୍ୟାତ ପୁଷ୍କରାବର୍ତ୍ତକ କୁଳେ,
ଇଚ୍ଛାରୂପଧାରୀ ସଦା ସଦାଚାରୀ ଇନ୍ଦ୍ରସଖା ଅଦ୍ରିତୁଳେ ।
ବିଧିର ଏ କ୍ରିୟା ଦୂରେ ତେଜି ପ୍ରିୟା ମାଗେ ଦୟା ହୀନବଳ,
କୁଳଜଠୁ ନାସ୍ତି ହେଉ ପଛେ ପ୍ରାପ୍ତି ଦୁର୍ଜନଠୁ କି ବା ଫଳ? ୬

ପୁଷ୍କରାବର୍ତ୍ତକ= ପୁଷ୍କର ଓ ଆବର୍ତ୍ତକ; ଅଦ୍ରି= ପର୍ବତ;

୭

ସନ୍ତାପନାଶନ ତୁମ୍ଭେ ପର୍ଣ୍ଣାଶନ, ସନ୍ତପ୍ତ ମୁଁ ଶାପୋଷ୍ମନେ,
ମୋ ଶୁଭସନ୍ଦେଶ ନିଅ ଦୂରଦେଶ- ପ୍ରିୟା ପାଶ ନିକାଞ୍ଚନେ ।
ଯିବ ବହୁ ଦୂର ମୋ ଅଳକାପୁର ରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟ-ସୁଶୋଭିତ,
ଶଙ୍କରସେବିତ ପୁଷ୍ପବନାଶ୍ରିତ ଶଶିପ୍ରଭା ବିଶୋଧିତ । ୭

ଉଷ୍ମନ୍= ତାତି, heat; ପର୍ଣ୍ଣାଶନ= ପତ୍ରଭୋଜୀ (ମେଘର ଅନ୍ୟ ନାମ); ହର୍ମ୍ୟ= ପ୍ରାସାଦ building; ଶଶିପ୍ରଭା= ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ;

୮

ହେଲେ ବ୍ୟୋମଚାରୀ ପଥେ ରିକ୍ତା ନାରୀ କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳ ଟେକି
ଆଶ୍ୱସ୍ତ ନୟନେ ଚାହିଁବେ ଗଗନେ ପ୍ରିୟ ଲେଉଟିବ ବୋଲି ।
ଦୂରେ କେ ଥିବେ କି ପ୍ରିୟାରେ ଉପେକ୍ଷି ଦେଖି ତୁମ୍ଭ ବିସ୍ତାରଣ?
ମୁହିଁ କର୍ମାସୀନ ବୃତ୍ତିର ଅଧୀନ ଭାଗ୍ୟହୀନ ଅକିଞ୍ଚନ । ୮

ବିସ୍ତାରଣ= ବ୍ୟାପି ଯିବା; କୁନ୍ତଳ= ବାଳ: କର୍ମାସୀନ= ଚାକିରୀ କରିଛି, ଡ୍ୟୁଟିରେ ରହୁଛି;

୯

ଦେଖ ଯାଇ ତ୍ୱରା ଜୀବିତା କାତରା ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତା ଅସହାୟା,
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶାକୀଛାୟା ମଧ୍ୟେ ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟା ପତିବ୍ରତା ଭ୍ରାତୃଜାୟା ।
ଦିନ ଗଣି ଗଣି ଥିବ ସେ ରମଣୀ ଆଶାବୃନ୍ତେ ପୁଷ୍ପ ପରି,
ସ୍ୱଭାବେ ତ ନାରୀ ମୃଦୁମତି ଭାରି, ବିରହରେ ପଡେ ଝରି । ୯

ତ୍ୱରା= ଶୀଘ୍ର; ଶାକୀ= (ଶାକ ବା ପତ୍ର ଥିବା ହେତୁ ଶାକୀ, ଶାଖା ଥିବାରୁ ଶାଖୀ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ।) ଗଛ; ଭ୍ରାତୃଜାୟା= ଭାଉଜ;

୧୦

ଯାତ୍ରା ଉତ୍ସର୍ପଣେ   ମୈତ୍ର ସମୀରଣେ   ଧୀରେ ଯିବ ମନମତେ,
ଆହ୍ଲାଦେ ଚାତକ   ହେବେ ଗାନ୍ଧର୍ବକ   ବାମ ଧାରେ ତୁମ ପଥେ ।
ଗର୍ଭସମୁଦୟ-   ସହର୍ଷହୃଦୟ   ପଙ୍କ୍ତି ପଙ୍କ୍ତି ମରୁବକୀ
ପୁଷ୍ପମାଲ୍ୟ ସମ   ଥିବେ ଅନୁପମ   ତୁମ ଶୂନ୍ୟବର୍ତ୍ମ ସଖୀ ।   ୧୦

ଉତ୍ସର୍ପଣ= ବହିର୍ଗମନ, going out; ମୈତ୍ର= ବନ୍ଧୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ, friendly; ଗାନ୍ଧର୍ବକ= ଗାୟକ; ଗର୍ଭସମୁଦୟ= ଗର୍ଭାଧାନ; ମରୁବକୀ= ବଗୁଲୀ; ଶୂନ୍ୟବର୍ତ୍ମ= ଆକାଶପଥ;   ୨୦୧୮୧୦୨୦୧୬୩୨

୧୧

ତୁମ ପ୍ରଗର୍ଜନେ   ଭୂସ୍ଫୋଟ ସ୍ଫୋଟନେ   ଧରା ହେବ ଶସ୍ୟବତୀ,
ଚଞ୍ଚୁରେ ମୃଣାଳ   ଘେନି ଏ ମରାଳ   ସାଥେ ଯିବେ ପଙ୍କ୍ତି ପଙ୍କ୍ତି ।
ରାଜହଂସ ସର୍ବେ   ତୁମ ସଙ୍ଗେ ନଭେ   ଯିବେ ମାନସରୋବର,
ଥିବ ମୋ ସହିତ   ତୁମ୍ଭ ପ୍ରିୟ ମିତ   ରାମଗିରି ମହୀଧର ।   ୧୧

ପ୍ରଗର୍ଜନ= ଗର୍ଜନ; ଭୂସ୍ଫୋଟ= ଛତୁ; ସ୍ଫୋଟନ= ଫୁଟିବା; ମୃଣାଳ= ପଦ୍ମନାଡ; ମହୀଧର= ପର୍ବତ;   ୨୦୧୮୧୦୨୦୨୩୪୦

୧୨

ଜଗତବନ୍ଦନ   ଶ୍ରୀରଘୁନନ୍ଦନ   ପଦଚିହ୍ନସୁଶୋଭନ
ଏ ଗିରିମେଖଳା   ଉଦ୍ବାରେ ଉଦ୍ଗନ୍ଧା   କର ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ ।
ପ୍ରତି ସମ୍ବତ୍ସରେ   ତୁମ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ   କଷଣ ସେ ଦିଏ ହାରି,
ସେ ମିତ୍ର ବିଦାୟ   ଦେବ ମହାକାୟ   ଉଷ୍ଣ ବାଷ୍ପ ସମୁଦ୍ବାରି ! ୧୨

ଶ୍ରୀରଘୁନନ୍ଦନ= ଶ୍ରୀରାମ; ଗିରିମେଖଳା= ପର୍ବତର ମଧଭାଗ; ସମ୍ବତ୍ସର= ବର୍ଷ; ସମୁଦ୍ବାର, ଉଦ୍ବାର= ସିଞ୍ଚନ, emiting; ଉଦ୍ଗନ୍ଧା= ସୁଗନ୍ଧ, ଅତର;   ୨୦୧୮୧୦୨୨୦୦୪୫

୧୩

ଶୁଣ ବାରିଧର   ଆଦ୍ୟରେ ଏଥର   ସୁଗମ ଗମନପଥ,
କହିବି ତା ପରେ   ଥିବ ଯା ପଥରେ   ତନୁ ହେଲେ ତୃଷାଗ୍ରସ୍ତ !
କରୁଥିବ ସାଥୀ   ଆସିଗଲେ ଶ୍ରାନ୍ତି   ଗିରିଶିଖେ ସୁଖାସନ,
ତୃଷାରେ ଶରୀର   ଲାଗିଲେ ଅଧୀର   ତଟିନୀର ନୀରପାନ । ୧୩

ସୁଖାସନ= ସୁଖରେ ଉପବେଶନ/ବସିବା;   ୨୮୧୮୧୦୨୨୦୨୧୫

୧୪

ଯାତ୍ରା ଉପକ୍ରମ   ସରଜିବ ଭ୍ରମ   କ୍ଷିପ୍ର ତୁମ ନିର୍ଗମନେ:
ଅଚଳ ଶିଖର   ପ୍ରଚଳ ପ୍ରଖର   ପ୍ରଳୟର ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ ।
ଚକିତା ଅଙ୍ଗନା   ଥିବେ ତ୍ରସ୍ତମନା,   ତାଙ୍କୁ ଦେବ ଆଶ୍ୱାସନ,
ବାରଣ ବାରଣ   କରି ନିବାରଣ   ତେଜିବ ବେତସ ବନ ।   ୧୪

ବାରଣ ବାରଣ= ଗଜଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିରୋଧ; ୨୦୧୮୧୦୨୩୦୦୨୨

୧୫

ଅଗ୍ରେ ପ୍ରତିଭାତ   କୀଟୋତ୍କରଜାତ   ଦୀପ୍ତ ଶକ୍ରଶରାସନ,
ସପ୍ତଧାବରଣୀ   ପଦ୍ମନାଗମଣି,   ଶିଖୀପୁଚ୍ଛ ସୁଶୋଭନ ।.
ତହିଁ ସମ୍ପ୍ରବେଶେ   ଶ୍ରୀନିବାସ ବେଶେ   ବିଷ୍ଣୁ ଜଗଦୀଶ ପରି,
ବିଗ୍ରହ ତୁମ୍ଭର   ହେବ ମନୋହର   ଦିବ୍ୟ ଆଭୂଷଣେ ଭରି । ୧୫

କୀଟୋତ୍କର= ଉଇହୁଙ୍କା (ଉଇହୁଙ୍କା ସ୍ତମ୍ଭରେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଛିଡା ହେଇଥାଏ ବୋଲି); ଶକ୍ର= ଇନ୍ଦ୍ର; ଶରାସନ= ଧନୁ; ଶିଖୀ= ମୟୂର; ସମ୍ପ୍ରବୃଶ= ପ୍ରବେଶ; ସପ୍ତଧା= ସାତ ପ୍ରକାର; ଶ୍ରୀନିବାସ= ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ; ୨୦୧୮୧୦୨୪୧୭୧୦

୧୬

ଆହେ କ୍ଷେତ୍ରପତି   ସର୍ବ ଶସ୍ୟୋତ୍ପତ୍ତି   ଧରାତଳେ ବର୍ଷାଜଳେ,
ଭ୍ରୂଲତାଚାତୁରୀ-   ହୀନା ପଲ୍ଲୀନାରୀ   ନିରେଖିବେ ପ୍ରେମୋଚ୍ଛଳେ ।
ମାଳ ଭୂମି ପରେ   ଚଳିବ ଉତ୍ତରେ   ଦେଖି ସେହି କମ୍ରାନନେ
ଗ୍ରୀଷ୍ମଦଗ୍ଧ ଧରା   କରି ଗନ୍ଧଭରା   ସ୍ନିଗ୍ଧ ପର୍ଜନ୍ୟ ସିଞ୍ଚନେ । ୧୬

ପ୍ରେମୋଚ୍ଛଳେ= ଉଚ୍ଛଳ ପ୍ରେମରେ; ପର୍ଜନ୍ୟ= ବର୍ଷା; ୨୦୧୮୨୦୨୫୦୧୪୩

୧୭

ବନାଗ୍ନିଦହନ   ହେଲେ ଅସହନ   ତୁମେ କର ଅବସାନ,
ତୁମ ଶ୍ରାନ୍ତ ଦେହେ   ଆମ୍ରକୂଟ ସ୍ନେହେ   ଶିରେ ନିଶ୍ଚେ ଦେବ ସ୍ଥାନ ।
ପୂର୍ବ ଆନୁକୂଲ୍ୟ   ବାନ୍ଧବେ ବାତ୍ସଲ୍ୟ   ତଦ୍ଧନେ କରେ ସର୍ଜନ,
ଆମ୍ରକୂଟ କଥା   ଉଚ୍ଚାରିବା ବୃଥା   ସେ ତ ସୂଚ୍ଚ ମହଜ୍ଜନ । ୧୭

ପୂର୍ବ= ଗତ (ଅତୀତର) ଆନୁକୂଲ୍ୟ= ଉପକାର ବାତ୍ସଲ୍ୟ= ଶ୍ରଦ୍ଧା: ତଦ୍ଧନ= କୃପଣ; ସୂଚ୍ଚ= ସୁ (ଭଲକରି)+ ଉଚ୍ଚ; ମହଜ୍ଜନ= ମହତ୍+ଜନ (ବହୁତ ଭଲ ଲୋକ); ୨୦୧୦୧୦୨୬୦୨୦୫

୧୮

କାନନବେଷ୍ଟିତ   ସେ ଗିରି ପରିତଃ   ରିଦ୍ଧ ଚୂତ ଅକଳନ,
ଶୃଙ୍ଗ ହେବ କୃଷ୍ଣ   ଅଧଃ ସିତବର୍ଣ୍ଣ   ତୁମେ କଲେ ଆରୋହଣ ।
ଦୂରୁ ହେବ ପ୍ରତେ   ସେ ଚୂତ ବନସ୍ତେ   ମାତା ବସୁମତି ସ୍ତନ;
ନିବାରିବ ଶ୍ରାନ୍ତି,   ନିରେଖିବେ କାନ୍ତି   ନିର୍ନିମେଷ ଦ୍ୟୁମିଥୁନ । ୧୮

ପରିତଃ= ଚାରିପାଖେ; ରିଦ୍ଧ ଚୂତ= ପାଚିଲା ଆମ୍ବ; କୂଟ= ଶୃଙ୍ଗ; ସିତ= ଫିକା; ଅକଳନ= ଅମାପ, ବହୁତ; ଚୂତ= ଆମ୍ବ; ଦ୍ୟୁମିଥୁନ= ସ୍ୱର୍ଗ-ଦମ୍ପତି; ୨୦୧୮୧୦୨୬୦୪୪୫

୧୯

ସେ ଦେଶବାସିନୀ ପଲ୍ଲୀସୀମନ୍ତିନୀ ବନଭୋଜ ଲତାଘରେ,
ରହି ମୁହୂର୍ତ୍ତକ, ଉତ୍ସର୍ଜି ଉଦକ ଆମ୍ବବର୍ତ୍ମେ ଯିବ ଖରେ ।
ଅଗ୍ରେ ବିନ୍ଧ୍ୟମୂଳେ ତୃପ୍ତା ନାରୀ ତୁଲେ ବନ୍ଧୁର ପ୍ରାନ୍ତର ପରେ
ବଜ୍ରଦନ୍ତ କାୟେ ଭକ୍ତି-ଅଙ୍କ ପ୍ରାୟେ ଶୀର୍ଣ୍ଣା ରେବା ଅଗ୍ରସରେ । ୧୯

ଆମ୍ବବର୍ତ୍ମ= ନିଜ ପଥ; ବନ୍ଧୁର= ଅସମାନ; ବଜ୍ରଦନ୍ତ କାୟେ ଭକ୍ତି-ଅଙ୍କ ପ୍ରାୟେ= ଦନ୍ତାହାତୀଦେହରେ ଭକ୍ତିର ଦାଗ ପରି; ଶୀର୍ଣ୍ଣା= ପତଳୀ, ଦୁର୍ବଳୀ; ଅଗ୍ରସରେ= ଆଗେଇ ଚାଲିଛି;

୨୦

ତେଜି ବର୍ଷାଜଳ ଲାଗିଲେ ଦୁର୍ବଳ ପିଇ ନେବ ରେବା ନୀର:
ଗଜସ୍ନାନ-ଖେଳେ ସୁଗନ୍ଧିତ ଜଳେ, ଜମ୍ବୁବିଘ୍ନ ଫଳେ ଧୀର ।
ବର୍ଦ୍ଧିତ ଭାରକେ ତହୁଁ ଅଭ୍ରଲୋକେ ଚଳିଯିବ ଧୀରତାରେ,
ଏ ଜଗତେ ନିଃସ୍ୱ ସର୍ବଦା ଉଶ୍ୱାସ, ଭାରି ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଅନ୍ତଃସାରେ । ୨୦

ଗଜସ୍ନାନ-ଖେଳେ= ହାତୀମାନଙ୍କ ଗାଧୁଆ ବେଳର କୌତୁକ ଜନିତ; ଜମ୍ବୁବିଘ୍ନ= ଜାମୁକୋଳି ବଣର ବାଧା; ଭାରକ= ଓଜନ; ଅଭ୍ରଲୋକ= ଆକାଶ; ୨୦୧୮୧୦୨୭୦୫୦୫

୨୧

କେଶର ଖଚିତ ଧୂସର-ହରିତ ଅର୍ଦ୍ଧମୁକ୍ତ ନୀପ ଦେଖି,
ସଦ୍ୟ ଆବିର୍ଭୂତ ଆର୍ଦ୍ରସ୍ଥଳୋଦ୍ଭୂତ କନ୍ଦଳୀ ଫଳକ ଚାଖି,
ଆହରି ବନରେ ନବପର୍ଜନ୍ୟରେ ମାଟି ଥିବ ଗନ୍ଧ ସିଞ୍ଚି,
ହସ୍ତୀ ହରିଣକ ଷଟ୍ପଦ ଚାତକ ପଥେ ଦେବେ ପଥ ସୂଚୀ । ୨୧

ନୀପ= ସ୍ଥଳକଦମ୍ବ; କନ୍ଦଳୀ= ଭୂଇଁକଦଳୀ; ପର୍ଜନ୍ୟ= ବର୍ଷା; ଷଟ୍ପଦ= ମହୁମାଛି;

୨୨

ବୃଷ୍ଟିବିନ୍ଦୁପାୟୀ ଚାତକଙ୍କୁ ଧ୍ୟାୟି ଦେଖୁଥିବେ ପୁଂସ ଜନେ,
ଦର୍ଶାଇ ବଲ୍ଲଭେ ନଭେ ସରୋସ୍ୱବେ ଗୋଟିଗୋଟି ସଂକେତନେ ।
ତୁମରି ଏଲବେ ପ୍ରଭୀତା ବଲ୍ଲଭେ କରିନେବେ ଆଲିଙ୍ଗନ;
ଲଭି ସେ ଆଶ୍ଳେଷ ତୁମ୍ଭକୁ ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେବେ ସିଦ୍ଧ ଜନ । ୨୨

ପାୟୀ= ପାନକାରୀ; ଧ୍ୟାୟି= ଧ୍ୟାନ କରି, ଚାହିଁଚାହିଁ; ପୁଂସ= ପୁରୁଷ; ବଲ୍ଲଭେ= ବଲ୍ଲଭା (ପ୍ରିୟା)କୁ, ପଛଥର ବଲ୍ଲଭ (ପ୍ରିୟ)କୁ; ସରୋସ୍ୱବ= ବକପକ୍ଷୀ; ଏଲବ= ଗର୍ଜନ; ପ୍ରଭୀତା= ବିଶେଷ ଭୟାତୁରା (ପ୍ରେମିକାଗଣ); ଆଶ୍ଳେଷ= ଆଲିଙ୍ଗନ; ୨୦୧୮୧୦୨୮୦୧୧୫

୨୩

ତୁମେ ଚାହୁଁଥିବ ଚଞ୍ଚଳ ଚଳିବ ବିହ୍ୱଳା ମୋ ପ୍ରିୟା ପାଶେ,
ପ୍ରତି ପର୍ବତକେ ବିଚିତ୍ରପତ୍ତ୍ରକେ ସମ୍ଭାଷିବେ ହର୍ଷୋଲ୍ଲାସେ,
ଗିରି କୁନ୍ଦକନ୍ଦେ ସୁଗନ୍ଧ ଆନନ୍ଦେ ଅମ୍ବକେ ଉଦକ ଭରି;
ଗାଇ ଉଚ୍ଚଗଳେ ମେଲାଣି କୌଶଳେ ଘେନି ପଥ ନେବ ଧରି । ୨୩

ପର୍ବତକ= ପର୍ବତ; ବିଚିତ୍ରପତ୍ତ୍ରକ= ମୟୂର; ସମ୍ଭାଷଣ= ସ୍ୱାଗତଭାଷଣ; କୁନ୍ଦ କନ୍ଦ= ମଲ୍ଲୀ ଗହଳି; ଅମ୍ବକ= ଆଖି; ଉଦକ= ପାଣି;
୨୦୧୮୧୦୨୮୦୪୧୮

୨୪

ଦଶାର୍ଣ୍ଣ ରାଷ୍ଟ୍ରକେ ଶ୍ଳେଷ୍ମଘ୍ନା ବେଷ୍ଟକେ ବର୍ଣ୍ଣାଳସ ଉପବନ;
ଉଦକ ସିଞ୍ଚନେ ହେବ ଉପବନେ ପର୍ଣ୍ଣ, ଜମ୍ବୁ ଅଙ୍କୁରଣ ॥
ପଥଳ ପାରୁଶେ ବତ୍ସଳ ବାୟସେ ନବ-ନୀଡ଼େ ଦେବେ ରବ,
କେତେକ ଦିବସ ବିଶ୍ରମିବେ ହଂସ ସାଜି ସେ ଦେଶ ବାନ୍ଧବ । ୨୪

ଦଶାର୍ଣ୍ଣ= ଗୋଟିଏ ଦେଶର ନାମ; ଶ୍ଳେଷ୍ମଘ୍ନା= କେତକୀ; ବେଷ୍ଟକ= ବାଡ; ବର୍ଣ୍ଣାଳସ= ବିବର୍ଣ୍ଣ (ବର୍ଷା ଅଭାବରେ ସବୁଜିମା ନ ଥିବାରୁ); ଉଦକ= ପାଣି, ଜଳ; ପର୍ଣ୍ଣ= ପତ୍ର; ଜମ୍ବୁ=ଜାମୁକୋଳି; ପଥଳ= ରାସ୍ତା; ବତ୍ସଳ ବାୟସେ= loving crows; ବାନ୍ଧବ= ବନ୍ଧୁବାସିଆ;
୨୦୧୮୧୦୨୯୦୨୧୦

୨୫

ଦଶାର୍ଣ୍ଣର ନର- ପତିର ନଗର ବିଦିଶା ପ୍ରଥିତା ଅତି,
ତହିଁ ସୁମଧୁରା କାମନା ବିଧୁରା ବେତ୍ରବତୀ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ।
ତା ନୀର ତରଙ୍ଗେ ପ୍ରତୀତ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗେ ଥିବ ସେ କାମିନୀ ପରି,
ତୁମେ ଶ୍ରମଫଳ ଲଭିବ ତତ୍କାଳ ସେ ଅଧର ପାନ କରି । ୨୫

ନରପତିର ନଗର= ରାଜଧାନୀ; ପ୍ରଥିତ= ପ୍ରଖ୍ୟାତ; ବେତ୍ରବତୀ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ= ବେତ୍ରବଳବତୀ ନାମ୍ନୀ ନଦୀ; ପ୍ରତୀତ= (ସେପରି) ଜଣା ପଡୁଥିବା; ୨୦୧୮୧୦୨୯୧୭୧୫

୨୬

ବିଦିଶା ଉପସ୍ଥେ ନୀଚଗିରି-ପ୍ରସ୍ଥେ କରି ନେବ ନିବସନ,
ଦୋଳି ତୁମ ସଙ୍ଗେ ଅଭ୍ରପୁଷ୍ପ ଅଙ୍ଗେ, ରଙ୍ଗେ ହେବ ରୋମାଞ୍ଚନ ।
ସେ ଗିରିକନ୍ଦରେ ପ୍ରେମସୁଗନ୍ଧରେ ଝର୍ଝରା ସୁନ୍ଦରୀଗଣ,
ତରୁଣେ ଆକର୍ଷି ଦିଅନ୍ତି ପ୍ରକାଶି ପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନ ଉଦ୍ଦୀପନ । ୨୬

ଉପସ୍ଥ= ପାଖ; ନୀଚ= ଏକ ପର୍ବତର ନାମ; ପ୍ରସ୍ଥ= ବିସ୍ତାର, spread; ଅଭ୍ରପୁଷ୍ପ= କଦମ୍ବଫୁଲ; ନିବସନ= ବିଶ୍ରାମ; ଝର୍ଝରା= ବାରାଙ୍ଗନା; ପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନ= ଲୁକ୍କାୟିତ; ୨୦୧୮୧୦୩୦୧୦୪୦

୨୭

ଶ୍ରାନ୍ତି ବିନଶନେ କନ୍ଦର କାନନେ ଦେଖିବ ଗଗନଧ୍ୱଜ !
ଯୁଇବନେ ଶ୍ରାନ୍ତା ପୁଷ୍ପଲାବୀକାନ୍ତା, ଶୁଷ୍କପଦ୍ମ କର୍ଣ୍ଣସଜ ।
କପୋଳ ଫଳକ ଭରା ଘର୍ମସ୍ତୋକ ପୋଛୁଥିବେ ଥରେ ଥରେ!
ଦେଇ ସଞ୍ଜୀବନୀ ଯିବ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ବିଦିଶାରୁ ଦିଶାନ୍ତରେ । ୨୭

ବିନଶନ= ଶେଷ; କନ୍ଦର କାନନ= ଉପତ୍ୟକାର ଉପବନ; ଗଗନଧ୍ୱଜ= ମେଘ; ପୁଷ୍ପଲାବୀକାନ୍ତା= ପୁଷ୍ପ ଚୟନକାରିଣୀ ନାରୀ: ଘର୍ମସ୍ତୋକ= ଝାଳ ବିନ୍ଦୁ; ଦିଶାନ୍ତରେ= ଯାତ୍ରାର ଦିଗ ବଦଳେଇ; ୨୦୧୮୧୦୩୦୧୮୫୦

୨୮

ହେଉ ବ୍ୟାକୁଞ୍ଚିତ ପଥ ପଶ୍ଚିମସ୍ଥ ନ ଉପେକ୍ଷି ନାତି ଦୂରେ
ହେବ ପରିଚିତ ପ୍ରାସାଦପୂରିତ ରମ୍ୟ ଉଜ୍ଜୟିନୀପୁରେ ।
ସେ ପୁର ଅବଳା କଟାକ୍ଷ ଚପଳା ନ ଦେଖିଛି ଯେଉଁ ଜନ,
ସେହି ବୀତସ୍ପୃହ ଭୋଗେ ନିଃସନ୍ଦେହ ଅତିକାୟ ପ୍ରବଞ୍ଚନ । ୨୮

ବ୍ୟାକୁଞ୍ଚିତ= ବକ୍ର, deflected; ଅତିକାୟ= ଅତିବଡ; ୨୦୧୮୧୦୩୦୨୨୩୦

୨୯

ଉଜ୍ଜୟିନୀ ପଥେ କୂଜନୀ ସଂଗତେ ନିର୍ବିନ୍ଧ୍ୟା ଗିରିପୁତ୍ରିକା,
ପକ୍ଷୀପଙ୍କ୍ତି ତାର କଟି ତନ୍ଦ୍ରାହାର, ଆବର୍ତ୍ତ ନାଭିରନ୍ଧ୍ରିକା।
ତେଜି ବିମୁଖତା ନିଶ୍ଚେ କରିବ ତା ପ୍ରେମରସ ଆସ୍ୱାଦନ,
କାମିନୀ କୁମାରୀ କରନ୍ତି ଏ ପରି ରସବତ୍ତା ପ୍ରଦର୍ଶନ । ୨୯

ନିର୍ବିନ୍ଧ୍ୟା= ଗିରିପୁତ୍ରିକା= ପର୍ବତକନ୍ୟା ନଦୀ; ଆବର୍ତ୍ତ ନାଭିରନ୍ଧ୍ରିକା= ଭଉଁରୀ (ସେ ନଦୀର) ନାଭିଗର୍ତ୍ତ; ୨୦୧୮୧୧୦୧-୦୮୫୦

୩୦

ସିନ୍ଧୁ ଅଭିହିତା ନିର୍ବିନ୍ଧ୍ୟା ଧାବିତା ବେଣୀରୂପା ସ୍ୱଳ୍ପନୀରା,
ତୀରତରୁବର ତୃଷ୍ଟ ପର୍ଣ୍ଣେ ତାର ନଷ୍ଟବର୍ଣ୍ଣ ଜଳଧାରା ।
ଢାଳି ବର୍ଷାବାରି ଆହେ ଅମ୍ବୁଧାରୀ ଦେବ ତାକୁ ନବପ୍ରାଣ,
ସନ୍ନା ବିରହିଣୀ ସାଜିବ ପ୍ଳାବିନୀ, କର ତାର ପରିତ୍ରାଣ । ୩୦

ଅଭିହିତା= କୁହା ଯାଉଥିବା; ତୃଷ୍ଟ= ଶୁଷ୍କ; ତୀରତରୁବର ପର୍ଣ୍ଣ= ତଟସ୍ଥ ଗଛର ପତ୍ର; ନଷ୍ଟବର୍ଣ୍ଣ= ମଳିନ; ସନ୍ନ= ଦୁଃଖି, sad;
୨୦୧୮୧୧୦୧୧୫୧୫

୩୧

ଯିବ ଅମ୍ବୁଧର ଅବନ୍ତୀନଗର ବିଭବପ୍ରଭବ ଦେଶେ
ଯହିଁ ବୃଦ୍ଧଜନ ଧରାବତରଣ ପଥେ ପୁଣ୍ୟଫଳ ଶେଷେ
ସ୍ମରନ୍ତି କଥନେ ସେ ଦେଶ ରାଜନେ ଉଦୟନେ ପୁରାତନ,
ତାଙ୍କ ସନ୍ନିଧାନେ ଲାଗେ ସେହିସ୍ଥାନେ ଦିବ୍ୟଧାମ ଭୂପତନ । ୩୧

ବିଭବପ୍ରଭବ= ବିଭବ (ଧନ) ବଳ (ପ୍ରଭବ) ଯାହାର; ଶିପ୍ରା= ସେଠା ନଦୀର ନାମ; ୨୦୧୮୧୧୦୧୨୨୨୫

୩୨

ଶିପ୍ରାଜଳସ୍ନାତ   ଉଜ୍ଜୟିନୀବାତ   ପ୍ରଭାତର ଶିହରଣ,
ହଂସକଳସଖା   ପଦ୍ମରେଣୁମଖା   ଚନ୍ଦନର ବିତରଣ;
ଶୀକରପୂରିତ   ସୁରଭିସେବିତ   ପ୍ରୀତିକର ଶ୍ରାନ୍ତିହର,
ପ୍ରଣୟପ୍ରୟାସେ   ପ୍ରଣୟିନୀ ପାଶେ   ପ୍ରେମୀ ଯଥା ଚାଟୁକାର । ୩୨

ହଂସକଳସଖା= ହଂସମାନଙ୍କ କଳରବର ପ୍ରୋତ୍ସାହକ; ପ୍ରଣୟ= ମିଳନ, romance;

୩୩

ନଗର ବିପଣି   ମରକତମଣି   ମାଣିକ୍ୟ ରତନେ ଭରା,
ଶଙ୍ଖ ମୁକ୍ତା ହାର   ଜ୍ୟୋତି ଚମତ୍କାର   ଶଷ୍ପଶ୍ୟାମ ରଶ୍ମି ଝରା ।
ହୀରା ନୀଳା ମୋତି   ସାଗର ସଂପତ୍ତି   ନାନା ବର୍ଣ୍ଣ ଖଣ୍ଡୋପଳ;
ଅଚଳାସମ୍ବଳ   ସେ ଜନ୍ୟେ ପ୍ରବଳ,   ଜଳଧିରେ ଖାଲି ଜଳ । ୩୩

ବିପଣି= ହାଟ; ଶଷ୍ପଶ୍ୟାମ= କଅଁଳ ଘାସପରି ଶ୍ଯାମଳ; ଖଣ୍ଡୋପଳ= (ଦୁର୍ମୂଲ୍ୟ) ପଥର ଖଣ୍ଡ; ଅଚଳାସମ୍ବଳ= ପୃଥିବୀର ସବୁ ସଂପତ୍ତି; ଜନ୍ୟ= ହାଟ; ଜଳଧିରେ ଖାଲି ଜଳ= ସତେ କି ସମୁଦ୍ରର ସବୁ ରତ୍ନ ଏ ହାଟକୁ ଚାଲି ଆସିଛି;   ୨୦୧୦୧୧୦୩୦୧୩୦

. ୩୪

ବନ୍ଧୁ-ଅଭ୍ୟାଗତେ   ଆହ୍ଲାଦିତ ଚିତ୍ତେ   କହନ୍ତି ଅଭିଜ୍ଞ ଜନ,
ପ୍ରଦ୍ୟୋତରାଜନ-   ଦୁହିତା ହରଣ   କରିଥିଲା ଉଦୟନ ।
ଭୂପ ପ୍ରଦ୍ୟୋତକ   ରାଜ୍ୟେ ଥିଲା ଏକ   ସୁବର୍ଣ୍ଣର ତାଳବନ;
ତାର ମତ୍ତକରୀ   କଲା ନଳଗିରି   ବନ୍ଧା ସ୍ତମ୍ଭ ଉତ୍ପାଟନ । ୩୪

ପ୍ରଦ୍ୟୋତରାଜନ-ଦୁହିତା= ପ୍ରଦ୍ୟୋତକନ୍ୟା ବାସବଦତ୍ତା; ମତ୍ତକରୀ= ପାଗଳ ହାତୀ; ନଳଗିରି= ସେ ହାତୀର ନାମ;
୨୦୧୮୧୧୦୩୦୩୨୫

୩୫

ଲମ୍ବିତକୁନ୍ତଳା   ନିଗମ-ଅବଳା   ଜଳା ପାଶେ ପ୍ରସାଧନେ
ପ୍ରକ୍ଷେପିବେ କେଶ-   ଉତ୍ପଳା ବିଶେଷ,   ପ୍ରୀତ ହେବ ଆସ୍ୱାଦନେ ।
ତୁମ୍ଭ ସୁସ୍ୱାଗତ   ହେତୁ ଲାସ୍ୟରତ   ଥିବେ ଗୃହକେକୀଗଣ,
ଅଳତା-ବୋଳିତା   ଚପଳା ବନିତା   ଦେଖି ଯିବ ସନ୍ତାପନ । ୩୫

ଲମ୍ବିତକୁନ୍ତଳା ଲାସ୍ୟ= ନାଚ; ଗୃହକେକୀ= ଗୃହ-ପାଳିତ ମୟୂର; ସନ୍ତାପନ= କ୍ଲେଶ;   ୨୦୧୮୧୧୦୩୨୦୨୦

୩୬

ଶିବକଣ୍ଠବର୍ଣ୍ଣେ   ଭ୍ରମ ସୃଜି ମନେ   ପ୍ରମଥଙ୍କ ପ୍ରେମ ପାଇ
ତ୍ରିପୁରବନ୍ଦିତ   ଚଣ୍ଡୀଶ୍ୱର ତୀର୍ଥ   ତ୍ୱରିତ ଦେଖିବ ଯାଇ ।
ଗନ୍ଧବତୀଝରା   ସମୀରେ ସେ ଧରା   ଉପବନ ଦୋଳାୟିତ,
କୁବଳରେଣୁ-ବୋଳା   ଜଳଦ୍ୟୂତବାଳା   ପ୍ରସାଧନେ ସୁଗନ୍ଧିତ । ୩୬

ପ୍ରମଥ= ଶିବପୂଜନରେ ନୃତ୍ୟଗୀତରତ ସେବକ; ଗନ୍ଧବତୀ= ସେଠା ନଦୀର ନାମ; କୁବ= କଇଁ; ଜଳ-ଦ୍ୟୂତ= ଜଳକ୍ରୀଡା; ୨୦୧୮୧୧୦୪୧୩୦୦

୩୭

ଉସ୍ତୁର ଅପର   ପ୍ରହରେ ଖଚର !   ବିରାଜିଲେ ପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳେ
ନ ତେଜିବ ସ୍ଥାନ   ଯେ ଯାଏ ତପନ   ଚଳି ନାହିଁ ଅସ୍ତାଚଳେ ।
ମହାକାଳଧାମେ   ପ୍ରଦୋଷ ଆଗମେ   ପଟହର ନିନାଦନେ
ମିଶାଅ ଡୁମ୍ବର   ଗମ୍ଭୀର ନିଃସ୍ୱର   ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁଣ୍ୟ-ଉପାର୍ଜନେ । ୩୭

ଉସ୍ତୁର ଅପର= ସନ୍ଧ୍ୟା ଛଡା; ଖଚର= ମେଘ; ପଟହ= ମୃଦଙ୍ଗ;   ୨୦୧୮୧୧୦୬୦୧୩୮

୩୮

ଘୁଙ୍ଗୁର-କମରେ   ଶ୍ରୀକର ଚାମରେ   ନୃତ୍ୟାଙ୍ଗନା ବିଳାସିନୀ
ଶ୍ରାନ୍ତ ବିଗ୍ରହରେ   ଥିବେ ଆଗ୍ରହରେ   ନୀରବିନ୍ଦୁ ଆଶାୟିନୀ;
ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନେ   ତୁମ୍ଭ ସୁସ୍ପର୍ଶନେ   ନଖକ୍ଷତ ଜ୍ୱାଳା ହାରି
ଭ୍ରମର ଯେସନେ   କଟାକ୍ଷ କ୍ଷେପଣେ   ନିରେଖିବେ ତୃପ୍ତା ନାରୀ । ୩୮

ବିଗ୍ରହ= ଶରୀର;

୩୯

ତହୁଁ ସନ୍ଧ୍ୟାଗତେ   ତାଣ୍ଡବ ସଙ୍ଗତେ   ଗଜାସୁରବଧ ସ୍ମରି,
ରକ୍ତାଭ ବାରଣ-   ଚର୍ମ ଉପରାଣ   ଲୋଡିବେ ଦୁର୍ବିଷ ହରି;
ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଧରି   ଭୁଜବନୋପରି   ବ୍ୟାପି ଯିବ ତୁମେ ଘନ,
କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲେ ହରି   ଶୈଳଜା ଈଶ୍ୱରୀ   ଆଶ୍ୱସ୍ତ କରିବେ ମନ । ୩୯

ଗଜାସୁରବଧ= ଏ ଘଟଣା କରି ଗଜର ରକ୍ତାକ୍ତ ଚର୍ମ ଧରି ଶିବ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ କରିଥିଲେ; ବାରଣ= ହାତୀ; ଉପରାଣ= ଚାଦର;
୨୦୧୮୧୧୦୭୦୫୦୮

୪୦

ତହିଁ ରାଜପଥେ   ରଜନୀ ଆଗତେ   ସୂଚୀଭେଦ୍ୟ ଅନ୍ଧକାରେ
ଚଳିବେ ଯୋଷିତା,   ହେବେ ଉପଗତା   ପ୍ରିୟ ପାଶେ ଅଭିସାରେ ।
ଦର୍ଶାଇବ ପଥ   ପ୍ରସ୍ତରକଷିତ   ସୁବର୍ଣ୍ଣର ରେଖାଙ୍କନେ,
ନ ସୃଜିବ ଭୀତି   ଉପୁଜାଇ ପ୍ରୀତି   ଘୋର ବଜ୍ର ନିନାଦନେ । ୪୦

ପ୍ରସ୍ତରକଷିତ= (କଷଟି) ପଥର ପରୀକ୍ଷିତ; ସୁବର୍ଣ୍ଣର ରେଖାଙ୍କନ = ବିଜୁଳି;   ୨୦୧୮୧୧୦୭୦୫୦୫

୪୧

ପାହିଗଲେ ରାତି ଖୋଜି ଉଚ୍ଚ ଅତି ସୌଧଶିଖ-ପାରାବତ,
ପତ୍ନୀ ସୌଦାମିନୀ ସଙ୍ଗତେ ଯାମିନୀ କରିଦେବ ଅତିଗତ ।
ତତ୍ପର ପ୍ରଭାତେ ଯିବ ଧାର୍ଯ୍ୟ ପଥେ ନ କରି କାଳକ୍ଷେପଣ,
ବନ୍ଧୁମିତ୍ର ହିତେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ କୃତ୍ୟେ କ୍ଷିପ୍ରହସ୍ତ ସାଧୁ ଜନ । ୪୧

ପାରାବତ= ପାରାଭାଡି; ୨୦୧୮୧୧୦୮୧୧୫୫

୪୨

ଆସିଲେ ଉଷସୀ ବିକ୍ଷତା ପ୍ରେୟସୀ ଆନନ୍ଦୁ ଲୋତକ ବାରି
ମୋଚନ୍ତି ପ୍ରେମିକ ସଞ୍ଚାଳି କରକ ଯତନେ କଷଣ ହାରି:
ପଦ୍ମିନୀ କପୋଳେ ରଶ୍ମିଭୁଜ ବଳେ ଶିଶିର ବିନ୍ଦୁ ମୋଚନ,
କରିବେ ଭାସ୍କର । କ୍ରୋଧ ଜରଜର ହେବେ କଲେ ବାଧା ଦାନ । ୪୨

କରକ= ପାପୁଲି; ରଶ୍ମିଭୁଜ= (ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କିରଣ ରୂପକ ବାହୁ); ୨୦୧୮୧୧୦୯୦୧୩୦

୪୩

ଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତ ସମ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅନୁପମ, ଗମ୍ଭୀରା ଉଦକ ଧାରା;
ଆତ୍ମାରୂପ ତୁମ୍ଭ ଛାୟା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଧରି ହେବ ମନୋହାରା ।
ଶଫରୀ ଉଦ୍ବର୍ତ୍ତେ ଶୁକ୍ଳ କୁବ ପ୍ରତେ ଅନୁରକ୍ତ ନେତ୍ର ତୋଳି
ନିରେଖିବ ଧାରା, ତେଜି ସେ ଗମ୍ଭୀରା ସହଜେ ନ ହେବ ଚଳି ! ୪୩

ଗମ୍ଭୀରା= ଗମ୍ଭୀରା ନଦୀ; ଶଫରୀ ଉଦ୍ବର୍ତ୍ତ= କରାଣ୍ଡି ମାଛର ଉପରଡିଆଁ; ଶୁକ୍ଳ କୁବ ପ୍ରତେ= ଧଳାକଇଁ ପରି ଲାଗୁଥିବା; ଅନୁରକ୍ତ= ଅନୁରାଗପୂର୍ଣ୍ଣ; ୨୦୧୮୧୧୦୯୦୫୦୦

୪୪

ଗମ୍ଭୀରା ଦି ଧାରେ ବେତସ ଲତାରେ ସ୍ରୋତ ଅର୍ଦ୍ଧ-ଦରଶନେ;
ଲାଗେ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣେ ସଲିଳ ବସନ କାହା ହସ୍ତ-ଆସଞ୍ଜନେ !
ତଟରୂପ କଟୀ- ଦେଖୁ ଗଲେ ହଟି ସେହି ବସ୍ତ୍ର ତୁମ ହାତେ,
ବିବସନା ନାରୀ ଦେଖି ବାର୍ତ୍ତାଧାରୀ ! ବିଳମ୍ବ ନ କର ପଥେ । ୪୪

ଆସଞ୍ଜନ= ଆଲମ୍ବ, hook ୨୦୧୮୧୧୦୯୧୦୩୨

୪୫

ଦେବଗିରି କୋଳେ ଅନିଳ ହିନ୍ଦୋଳେ ଚଳି ଯିବ ଧୀରେଧୀରେ,
ତପ୍ତ ବସୁନ୍ଧରା ହେବ ଆମ୍ରହରା ସୁବାସିତ ଶୀତ ନୀରେ ।
ହସ୍ତୀ ନାଗାଞ୍ଚନେ ସୁରଭି ସିଞ୍ଚନେ ଧରା ହେବ ନିନାଦିତ,
ତୁମ୍ଭ ବୃଷ୍ଟିଜଳେ ହେବ ସେ ଅଞ୍ଚଳେ ଉଦୁମ୍ବର ପରିଣତ । ୪୫

ଅନିଳହିନ୍ଦୋଳ= ପବନଦୋଳି; ନାଗାଞ୍ଚନ= ଶୁଣ୍ଢ; ଉଦୁମ୍ବର= ଡିମ୍ବିରି ଫଳ / ଗଛ; ପରିଣତ= ପକ୍ୱ;

୪୬

ଦୈବ ସେନାପତି ଶଙ୍କର-ବିଭୂତି କାର୍ତ୍ତିକେୟ ଅଗ୍ନିଯୁତ
ଦେବଗିରି ପରେ ବାସ ନିରନ୍ତରେ ମନ୍ଦସାନମୁଖୋଦ୍ଭୂତ ।
ତପ୍ତ ଅଂଶୁମାଳୀ କିରଣଠୁ ବଳି ତେଜୋଦୀପ୍ତ ରୂପରେଖ !
ପୁଷ୍ପାକାର କାୟେ ନଭ-ଗଙ୍ଗା ତୋୟେ କରିବ ତା ଅଭିଷେକ । ୪୬

ମନ୍ଦସାନ= ଅଗ୍ନି; ନଭ-ଗଙ୍ଗା= ସ୍ୱର୍ଗଗଙ୍ଗା; ତୋୟ= ଜଳ; ୨୦୧୮୧୧୧୭

୪୭

ଭୂତଳଭ୍ରଂଶିତ ବର୍ଣ୍ଣବିଭାସିତ ଭୁଜଗାରି ପୁଚ୍ଛ ତୋଳି
ସାଜି କର୍ଣ୍ଣ ବେନି ଥିବେ ମା ଭବାନୀ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ମମତା ବୋଳି;
ଶିବଶିରସ୍ଥିତ ରଶ୍ମି ଉଦ୍ଭାସିତ ଶିଖୀ ଅଭିଷେକ କରି,
ଗିରିକନ୍ଦଦ୍ୱାରେ ଦେବ ଦୀର୍ଘୋଦ୍ଘାରେ କେକୀକୁଳେ ନୃତ୍ୟ ଭରି । ୪୭

ଭ୍ରଂଶିତ=ଖସିପଡିଥିବା; ଭୁଜଗାରି, ଶିଖୀ= ମୟୂର; ଦୀର୍ଘୋଦ୍ଘାର= ଦୀର୍ଘ ଗର୍ଜନ; ୨୦୧୮୧୧୧୭

୪୮

ତେଜି ସେ ଦୈବତ ଶରବଣଜାତ, ମାର୍ଗେ ଯିବ ଅଗ୍ରସରି
ସିଦ୍ଧ ଦ୍ୱୟୀଗଣେ ଜବିତ ରକ୍ଷଣେ ବର୍ଜିତ ପ୍ରାଧ୍ୱନେ ବରି ।
ବାଢିଦେବ ନତି ଦେଖି ଚର୍ମଣ୍ୱତୀ ରନ୍ତିଦେବ-କୀର୍ତ୍ତିମତୀ
ଗୋମେଧ-ସୁଜାତା, ଗାଭୀରକ୍ତସ୍ନାତା ଧରାଗତା ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ । ୪୮

ଜବିତ ରକ୍ଷିତ କରି= ବୀଣାକୁ (ବର୍ଷାରୁ) ରକ୍ଷାକରି; = ଦ୍ୱୟୀଗଣେ ବର୍ଜିତ ପ୍ରାଧ୍ୱନେ= ଯୁଗଳ (couple)ମାନେ ଛାଡି ଦେଇଥିବା ରାସ୍ତାରେ; ଚର୍ମଣ୍ୱତୀ= ନଦୀ ବିଶେଷ; ଗାଭୀରକ୍ତସ୍ନାତା= (ପୂର୍ବେ ସେଠି ଗୋମେଧ ଯଜ୍ଞ ହେଇ ଥିବାରୁ); ଧରାଗତା= ପୃଥିବୀକୁ (ଓହ୍ଲେଇ) ଆସିଥିବା; ୨୦୧୮୧୧୧୮୦୨୪୫

୪୯

କୃଷ୍ଣ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁ ସମ କୃଷ୍ଣତନୁ ! ତୁମ୍ଭ ତୃଷ୍ଣା ପ୍ରଶମନ
ଚର୍ମଣ୍ୱତୀ ଜଳେ କଲେ ନଭସ୍ଥଳେ ନିରେଖିବେ ସିଦ୍ଧଜନ ।
ଦୂରୁ ସ୍ରୋତବହା ପ୍ରଶସ୍ତବିଗ୍ରହା ପ୍ରତେ ହେବ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଗାର,
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତ୍ୟାସନ୍ନେ ଧରଣୀ ଅଙ୍ଗନେ ଶିତିରତ୍ନ-ମୁକ୍ତାହାର । ୪୯

କୃଷ୍ଣ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁ= ଶାର୍ଙ୍ଗ ନାମକ ଧନୁ ଧାରଣ କରୁଥିବା କୃଷ୍ଣ;

୫୦

ତାକୁ ଅତିକ୍ରମି ଭ୍ରୂଲତାବିଭ୍ରମୀ ଦଶପୁରବଧୂ ଦେଖି
ତାଙ୍କ ସ୍ନିଗ୍ଧନେତ୍ରେ ତୁମ୍ଭ ମୁଗ୍ଧ ଚିତ୍ରେ ସ୍ତବ୍ଧ ମନ୍ତ୍ରେ ଦେବ ଲେଖି ।
ଚକିତ ନୟନେ ଚାହିଁବେ ଗଗନେ କୁଳବଧୂ ମୁକ୍ତଡୋଳେ,
କୃଷ୍ଣଶୁକ୍ଳ ବର୍ଣ୍ଣ, ମଧୁପ ଯେସନ ଅନୁଚର କୁନ୍ଦଦଳେ । ୫୦

ନେତ୍ରେ= ଆଖିରେ; ଚିତ୍ରେ= ଛବିକୁ; କୃଷ୍ଣଶୁକ୍ଳ ବର୍ଣ୍ଣ= ଆଖି ଡୋଳାର ଦୁଇ ବର୍ଣ୍ଣ; କୁନ୍ଦଦଳ= ମଲ୍ଲୀଫୁଲ ଗୁଡିକ; ଶିତିରତ୍ନ= ନୀଳା, safire, blue-gem;

୫୧

ଏବେ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତ କରି ଛାୟାସ୍ନାତ ଯିବ କୁରୁ-ରଣାଙ୍ଗନେ
ଯହିଁ କ୍ଷାତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଉପୁଜାଏ ଭୀତି ଯୁଦ୍ଧ ଇତି ସଂସ୍ମରଣେ;
ଯହିଁ ବୃଷ୍ଟିପାତେ ପୁଷ୍କରବେଶାନ୍ତେ କମଳମଳନ ଭଳି,
ଗାଣ୍ଡିବୀ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଶତଶରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଲକ୍ଷେ ରାଜନଙ୍କ ବଳି । ୫୧

ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତ= ପୁଣ୍ୟଭୂମି, holy land; ପୁଷ୍କର= ହ୍ରଦ; ବେଶାନ୍ତ= ପୋଖରୀ; କମଳ= ପଦ୍ମ; ମଳନ= ମକଚିବା, crushing; ଗାଣ୍ଡିବୀ= ଗାଣ୍ଡିବ ଧନୁ ଧାରଣକାରୀ;

୫୨

କୌରବପାଣ୍ଡବେ ସ୍ନେହେ ସମଭାବେ ଯୁଦ୍ଧନ୍ୟାସୀ ସୀରଧ୍ୱଜ,
ରେବତୀଲୋକିତ ତେଜି ସୁସ୍ୱାଦିତ ପାନକଲେ ଯାହା ତୋଜ,
ସେହି ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ଦିବ୍ୟା ସରସ୍ୱତୀ ନୀର କଲେ ଆଚମନ,
ଏ ବିଗ୍ରହ ଘନ ! ଥାଉ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ, ସ୍ୱଚ୍ଛ ହେବ ଅନ୍ତର୍ମନ । ୫୨

ନ୍ୟାସୀ= ତ୍ୟାଗୀ; ସୀରଧ୍ୱଜ=ବଳରାମଙ୍କ ନାମ; ରେବତୀଲୋକିତ= (ପତ୍ନୀ) ରେବତୀ (ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ) ଚାହିଁଥିବା; ତୋଜ= ଜଳ;

୫୩

ଯିବ କନଖଳ ଜାହ୍ନବୀର ଜଳ ଯହିଁ ତା ପାର୍ବ୍ବତ୍ୟ ସ୍ରୋତେ
ପାବଚ୍ଛ ସମାନ ପର୍ବ୍ବତେ ପ୍ରକୀର୍ଣ୍ଣ ସଗରଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗପଥେ
ବକ୍ରଚନ୍ଦ୍ର ଅଙ୍ଗେ ପାର୍ବ୍ବତୀ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗେ ସତେ ଉପହାସ କରି
ଫେନିଳ ହସ୍ତକେ ଶଙ୍କର ମସ୍ତକେ କେଶଗୁଚ୍ଛ ଥିବ ଧରି ! ୫୩

କନଖଳ= ଆଧୁନିକ କନ୍-ଖଲ୍;

୫୪

ଐରାବତ ଭଳି ସମ୍ମୁଖକୁ ଢଳି ଗଲେ ତୁମେ ଗଙ୍ଗା ତୀରେ,
ସିତୋପଳ ସମ ଶୁଦ୍ଧ ଅନୁପମ ପିଇବାକୁ ପୂତ ନୀରେ,
ତୁମ୍ଭ ଛାୟାପାତେ ସେ ପାବନ ସ୍ରୋତେ ବିଚାରିଲେ ହେବ ପ୍ରତେ,
ଅସ୍ଥାନ ପ୍ରୟାଗେ ସୁରସୁତା ସଙ୍ଗେ ସଂଗମ ହେଲା କି ସତେ । ୫୪

ସିତୋପଳ= ସ୍ଫଟିକ; ଅସ୍ଥାନ ପ୍ରୟାଗ= ପ୍ରୟାଗ ପହଞ୍ଚିବାଠୁ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ; ସୁରସୁତା= ଯମୁନା;

୫୫

ଯିବ ହିମାଚଳ ଗଙ୍ଗୋତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳ ହେମାଳ ଧବଳ ଚୂଳ,
ଯହିଁ କୃଷ୍ଣସାର ନାଭିରୁ ବାହାର ବାସ ଶୈଳେ ଶୈଳେ ଠୁଳ;
ତୁମ୍ଭ ବିଶ୍ରମଣେ ପର୍ବତ ବିଷାଣେ ଶୋଭା ହେବ ଅପରୂପ,
ସତେ ମହେଶ୍ୱର ବୃଷ ଶୃଙ୍ଗ ପର ତୁମ୍ଭେ ନିଷଦ୍ବର ଲେପ । ୫୫

କୃଷ୍ଣସାର= ଏକ ଜାତିର ମୃଗ; ବିଶ୍ରମଣ= ବିଶ୍ରାମ, resting; ବିଷାଣ= (ଗିରି) ଶୃଙ୍ଗ; ବୃଷ ଶୃଙ୍ଗ ପର= ଷଣ୍ଢର ଶିଙ୍ଗ ଉପରେ; ନିଷଦ୍ବର= କାଦୁଅ;

୫୬

ଖର ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ ଶାଖା ପ୍ରଘର୍ଷଣେ ବନାଗ୍ନିର ପ୍ରଜ୍ୱଳନେ
ଦେବଦାରୁବନ ହେଲେ ଖିନ୍ନଭିନ୍ନ, ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗର ଉଲ୍କାୟନେ
ଚମରୀ ଗାଭୀର ଦହିଲେ ଶରୀର ଲିଭାଇବ ବୃଷ୍ଟିପାତେ;
ସଜ୍ଜନର ବିତ୍ତ ନିତ୍ୟ ନିୟୋଜିତ ଦୀନ ଦୁଃଖୀଜନ ହିତେ । ୫୬

୫୭

ଶିଳାଶୃଙ୍ଗପରେ ଯେବେ ରୋଷ ଭରେ ଅଷ୍ଟପଦ ମୃଗଗଣ
ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗଭୟ ତେଜି ଦୁଷ୍ଟଚୟ ଆରମ୍ଭିବେ ଆକ୍ରମଣ,
ସବେଗ ଧାବନ, ଶିଙ୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବେ ବୈରତାଭରେ,
ବିଞ୍ଚି ବର୍ଷୋପଳ କରିବ ନିର୍ବଳ ଦୁର୍ଜନେ କେ ଦୟା କରେ ! ୫୭

୫୮

ହିମପ୍ରସ୍ଥତୁଳେ ଯୋଗୀଜନକୁଳେ ସୁପୂଜିତ ଶୈଳକୂଟ
ଶ୍ରୀମହାମହେଶ ଚରଣବିନ୍ୟାସ ବଳେ ପୁଣ୍ୟ ପରିସ୍ଫୁଟ;
ଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ ପଦଦର୍ଶନ କରେ ପାପତାପହୀନ,
ଆଚରି ବିନୟ ସେ ଶୈଳନିଚୟ କରି ନେବ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ । ୫୮

୫୯

ତହିଁ ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ କୀଚକ ସଗର୍ବ ପବନର ପ୍ରବାହରେ
ପ୍ରଭୁ ପୁରଞ୍ଜୟ ତ୍ରିପୁରବିଜୟ ସୂକ୍ତ ଗାଏ ମୁକ୍ତସ୍ୱରେ ।
ମିଳି ତାହା ସହ ହେ ଅମ୍ବୁନିବହ ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ଗିରିକନ୍ଦେ
ମଧୁର ଗର୍ଜନେ ସେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଗୁଞ୍ଜନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ମହାନନ୍ଦେ ।। ୫୯

କୀଚକ= ଫମ୍ପା ବାଉଁଶ; ପୁରଞ୍ଜୟ= ଭଗବାନ୍ ଶିବ; ଅମ୍ବୁନିବହ= ମେଘ;

୬୦

ଅଦ୍ରିପତିପଦେ   ସୁଷମାସମ୍ପଦେ   କରି ସାରି ଆଲୋକନ,
ସରୋବରପଥୀ   ହଂସେ କରି ସାଥୀ   ଉତ୍ତରେ ଚଳିବ ଘନ !
ପର୍ଶୁରାମଶରେ   ସୃଷ୍ଟ କ୍ରୌଞ୍ଚରନ୍ଧ୍ରେ   ଯିବ ତନୁ ବକ୍ର କରି
ବାମନାବତାରେ   ବଳିର ମଥାରେ   ତୃତୀୟ ପୟର ପରି । ୬୦

୬୧

ତହୁଁ ନିର୍ଗମନେ   ସମୁଚ୍ଚ ଗଗନେ   ଚଳିବ କୈଳାସ ଚୂଳେ,
ଯହିଁ ଦଶାନନ   ଗିରି ଉଚ୍ଛ୍ୱସନ   କରିଥିଲା ଭୁଜମୂଳେ ।
ହିମ ଆସ୍ତରଣେ   ଦେବାଙ୍ଗନାଗଣେ   ଦର୍ପଣେ ଦେଖନ୍ତି ଆସ୍ୟ,
କୁମୁଦଧବଳ   ନଭଭେଦୀ ଶୈଳ   ଲାଗେ ଐଶ ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟ । ୬୧

ଐଶ= ଶିବଙ୍କର (ଈଶ= ଶିବ)   ୨୦୧୮୧୨୦୫୧୫୦୦

୬୨

ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମଣ୍ଡିତ   ସଦ୍ୟ ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡିତ   ଶ୍ୱେତ ହସ୍ତୀଦନ୍ତ ସମ
କୈଳାସର ତନୁ   ଦେଖିବ ଗଗନୁ   ଦର୍ଶନୀୟ ଅନୁପମ ।
ତୈଳାକ୍ତ ଶ୍ଳକ୍ଷନ   ସାନ୍ଦ୍ର ନେତ୍ରାଞ୍ଜନ   ସମ, ତୁମ ସନ୍ନିବେଶେ
ଅଦ୍ରି ବଳରାମ   ପ୍ରତେ ହେବ ଶ୍ୟାମ   ଉତ୍ତରୀୟେ ସ୍କନ୍ଧଦେଶେ । ୬୨

ଶ୍ଳକ୍ଷନ= ମସୃଣ, ଚିକ୍କଣ; ସ୍ନିଗ୍ଧ= ନରମ, କୋମଳ;   ୨୦୧୮୧୨୦୬୧୭୨୨

୬୩

ଗିରିଜାଶଙ୍କର   ବିକ୍ରୀଡା ପ୍ରାନ୍ତର   କୈଳାସ ପର୍ବତବରେ
ଉରଗବଳୟ   ତେଜି ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ   ଧରିଥିବେ ଗୌରୀକରେ ।
ମଣି ତଟ ପଥେ   ଉମା-ପଶୁପତେ   ନ କରିବ ବୃଷ୍ଟି ଲେଶ,
ତୁହିନସୋପାନ   କରିବ ନିର୍ମାଣ,   ହରିବ ରୋହଣ କ୍ଲେଶ । ୬୩

ବିକ୍ରୀଡା ପ୍ରାନ୍ତର= କ୍ରୀଡାଭୂମି; ଉରଗବଳୟ= ସାପର କଙ୍କଣ; ତଟ= ଗଡାଣି, slope; ଉମା-ପଶୁପତି= ଉମାଶଙ୍କର; ତୁହିନସୋପାନ= ବରଫ ପାହାଚ; ରୋହଣ= (ପାହାଡ) ଚଢିବା, ଆରୋହଣ କରିବା;   ୨୦୧୮୧୨୦୬୨୧୦୦

୬୪

କୈଳାସ ଶିଖର-   ଦେବବାଳା କର-   କଙ୍କଣ-ବଜ୍ର ପ୍ରହାରି
ପର୍ଜନ୍ୟସଲିଳ   ଢାଳିବେ ପ୍ରବଳ   ତୁମ୍ଭଠାରୁ ଅମ୍ବୁଧାରୀ !
ନେବେ ବନ୍ଦୀ କରି   ସେ ସ୍ୱର୍ଗସୁନ୍ଦରୀ   ଯନ୍ତ୍ରଧାରାସ୍ନାନଘରେ,
ତପ୍ତ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳେ   ମୁକ୍ତି ସେ ନଦେଲେ   ଭୀତି ଦେବ ତିକ୍ତସ୍ୱରେ । ୬୪

୩୦୧୮୧୨୦୭୦୩୪୫

୬୫

ସୁବର୍ଣ୍ଣକମଳ- ପ୍ରସବୀ ସମ୍ବଳ ମାନସପୁଷ୍କର କୋଳେ
କରି ଆସ୍ୱାଦନ, ବାସବ-ବାହନ !। ବିରାଜିଲେ ସେହି ସ୍ଥଳେ
ଢାଙ୍କି ତାର ଆସ୍ୟ କରିବ ରହସ୍ୟ, ତହୁଁ ଯିବ କଳ୍ପଦ୍ରୁମ,
ଦୋଳାଇବ ପତ୍ର ଯଥା ସୂକ୍ଷ୍ମବସ୍ତ୍ର, କରି କ୍ରୀଡା ଉପକ୍ରମ । ୬୫

ସମ୍ବଳ= ଜଳ; ମାନସପୁଷ୍କର= ମାନସ ମରୋବର; ଆସ୍ୟ= ମୁଖ; ୨୦୧୮୧୨୦୮୦୮୦୦

୬୬

ସେଠାରୁ ସଞ୍ଚରି ଅଳକା ନଗରୀ ଚଳିବ କୈଳାସ କୋଳ
ଯେ ସ୍ଥାନେ କୈଳାସ ଅଙ୍ଗୁ ପ୍ରିୟା-ବାସ ପ୍ରାୟ ଝରେ ଗଙ୍ଗାଜଳ ।
ଭାମିନୀଧାରିତ କୁନ୍ତଳଗ୍ରଥିତ ଉଭାସିତ ମୁକ୍ତା ପରି
କୃଷ୍ଣ ମେଘ କୋଳେ ତୁଙ୍ଗ ହର୍ମ୍ୟମାଳେ ଚିହ୍ନିବ ଅଳକାପୁରୀ । ।୬୬

ଭାମିନୀଧାରିତ= ସୁନ୍ଦରୀ ରମଣୀ ହାତରେ ଧରି ଥିବା; କୁନ୍ତଳଗ୍ରଥିତ= କେଶରେ ଗୁନ୍ଥା ହେଇ ଥିବା; ୨୦୧୮୧୨୦୮୧୭୦୦

ପୂର୍ବମେଘଃ— ୧-୬୬ ହମାପ୍ତ

ଉତ୍ତରମେଘଃ

ତୁମ୍ଭଠି ଚପଳା ମୋ ଦେଶେ ଅବଳା, ଔନ୍ନତ୍ୟକୁ ସୌଧମାଳା,
ତୁମ୍ଭ ଇନ୍ଦ୍ରାୟୁଧ ସମସ୍ତ ଅମ୍ବୁଦ ଅଳକାର ଚିତ୍ରକଳା;
ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀସମ୍ପଦ ଗମ୍ଭୀର ଶବଦ, ମୋ ଦେଶେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ସ୍ୱନ,
ଉଦକ କଣିକା ପରାୟେ ସେଠିକା ମଣିମୟ ନିକେତନ । ୦୧

ଔନ୍ନତ୍ୟ= ଉଚ୍ଚତା, height;

ଅଳକା ଭାମିନୀ ଶୃଙ୍ଗାରକାମିନୀ ଷଡରତୁ ନବବେଶେ:
ପଦ୍ମପୁଷ୍ପଦଳ ଶ୍ରୀହସ୍ତ ସମ୍ବଳ, କୁନ୍ଦପୁଷ୍ପ କୃଷ୍ଣ କେଶେ,
ଲୋଧ୍ରପୁଷ୍ପକଣେ ସଜାନ୍ତି ଆନନେ, ଗଭା କୁରୁବକ ମାଳେ,
ଶିରୀଷ ସୁମନ କର୍ଣ୍ଣବିଭୂଷଣ ନୀପ ପୁଷ୍ପ ବର୍ଷାକାଳେ । ୦୨

ଭାମିନୀ= ସୁନ୍ଦରୀ ନାରୀ, fair lady; ଲୋଧ୍ରପୁଷ୍ପ= ଲୋଧ ଫୁଲ, Symplocos flowers;

ବିଟପୀବ୍ରତତି ନିତ୍ୟ ପୁଷ୍ପବତୀ ଅଳିପୁଞ୍ଜବିଳାସିନୀ;
ଚନ୍ଦ୍ରାହାର ସମା ହଂସପୁଞ୍ଜରମା ନିତ୍ୟପଦ୍ମା ପୁଷ୍କରିଣୀ,
ଭବନକଞ୍ଚାର ଉଦ୍ଘୋଷେ ଉଚ୍ଚାର ବର୍ଣ୍ଣୋଜ୍ଜ୍ୱଳେ ନୃତ୍ୟତାଳେ;
କୌମୁଦୀକ୍ଷାଳିତ ନିର୍ମଳ ନିଶୀଥ ନିତ୍ୟ ରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟମାଳେ । ୦୩

ବିଟପୀବ୍ରତତି= ଗଛଲତା; ଅଳିପୁଞ୍ଜ= ଭ୍ରମରଦଳ; କୌମୁଦୀ= ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ; ହର୍ମ୍ୟ= ଅଟ୍ଟାଳିକା, building;
୨୦୧୯୦୫୦୭୦୮୪୫

ସେ ଦେଶେ ଦୃଗ୍ଜଳ ନିଃସରେ କେବଳ ପ୍ରେମର ଆନନ୍ଦ ଭରେ,
ବିରଳ ବିରହ ପ୍ରେମର କଳହ ଭିନ୍ନ ଆନ ଅବସରେ,
ପ୍ରେମୀ-ପ୍ରେମାସ୍ପଦ କ୍ଷଣିକ ବିଚ୍ଛେଦ- ଜାତ ଅଶ୍ରୁବିସର୍ଜନେ,
ସେ ପୁରେ ବୟସ ନିତ୍ୟ ଏକରସ: ଆଜୀବନ ଯଉବନେ । ୦୪

ଦୃଗ୍ଜଳ (ଦୃକ୍+ଜଳ)= ଆଖିପାଣି, ଲୁହ; ୨୦୧୯୦୫୦୭୧୪୦୦

ହେଲେ ନିଷଦ୍ୱର ତହିଁ ଯକ୍ଷନର ରମ୍ୟା ରମଣିକି ଧରି
ସ୍ଫଟିକମଣିରେ ଦୀପ୍ତ ସୌଧଶିରେ ବିହରେ ବିଳାସ କରି ।
ପ୍ରାସାଦଶିଖର ତାରାମାଳକର ଲାଗେ ପୁଷ୍ପବିଚ୍ଛୁରଣ,
ଦୁନ୍ଦୁଭି ଶ୍ରବଣେ କରନ୍ତି ସେ ଜନେ ରତିସୁରା ଆଚମନ । ୦୫

ନିଷଦ୍ୱର= ରାତି; ୨୦୧୯୦୫୦୭୧୫୧୯

ମନ୍ଦାକିନୀନୀର- ପରଶା ଶିଶିର ଶୀକର ସମୀର କୋଳେ
ଥିବେ ରୂପବତୀ ଦେବେର୍ଷ୍ୟା ଯୁବତୀ କ୍ରୀଡାରତା କଉଶଳେ ।
ମନ୍ଦାର ତରୁର ଛାୟାରେ ବଲ୍ଲୂର ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଭୂମି ତଳେ,
ମଣିକି ଲୁଚାଇ ଅପରେ ଖୋଜାଇ ଖେଳୁଥିବେ କୁତୁହଳେ । ୦୬

ଦେବେର୍ଷ୍ୟା= ଦେବତାମାନଙ୍କ ଈର୍ଷାଯୋଗ୍ୟା; ବଲ୍ଲୂର= ନିର୍ଜଳ, ଶୁଷ୍କ; ଭୂମି= ମାଟି; ୨୦୧୯୦୫୦୭୧୮୫୮

କାମୀ ପ୍ରେମୀଜନ ପ୍ରେୟସୀ ବସନ- କଟୀଗଣ୍ଠି ଦେଲେ ଖୋଲି
ସୁସୂକ୍ଷ୍ମବସନା ଲଜ୍ଜିତା ଲଳନା ବେଗେ ଲୁଚି ଯିବେ ବୋଲି
ପ୍ରଜ୍ୱଳ ସମୀପେ ଦେଖି ରତ୍ନଦୀପେ ନିକ୍ଷେପନ୍ତି ଚୂର୍ଣ୍ଣରାଜି,
ଲିଭେନା ଅନଳ ଅବଳାସମ୍ବଳ ଆକଳନ ଯାଏ ଭାଜି | ୦୭
ପ୍ରେୟସୀ ବସନ= ପ୍ରେମିକାର ବସ୍ତ୍ର; ସୁସୂକ୍ଷ୍ମ= ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ;m ୨୦୧୯୦୫୦୮୦୨୨୬

ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ମେଘ ପ୍ରଭଞ୍ଜନବେଗ ଆହରି ସେ ପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳେ
ପ୍ରାସାଦଶିଖରେ ରମ୍ୟ ଚିତ୍ରଘରେ ପ୍ରବେଶନ୍ତି ସୂଜ ଜଳେ,
ତହିଁ ଚିତ୍ରପଟ କରନ୍ତି ବିନଷ୍ଟ ଆର୍ଦ୍ର କରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳେ,
ତହୁଁ ଭୟାତୁରେ ତେଜନ୍ତି ସେ ପୁରେ ପାପାଚାରଶଙ୍କା ଫଳେ | ୦୮
ସୂଜ= ସୁ (ଭଲ କରି)+ ଉଜ; ପାପାଚାରଶଙ୍କା= ଅପରାଧବୋଧ; ୨୦୧୯୦୫୦୯୦୩୦୩

ମଧ୍ୟରାତ୍ର ଲଗ୍ନେ ଅଳକାଗଗନେ ଅଭ୍ର ରାଶି ଅପସରି
ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ଧାରେ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ଧାରେ ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ ଗଲେ ଝରି
ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଲଗା ତନ୍ତୁକେ ନିମ୍ନଗା ଶୀକର କଣିକାପାତେ
ପ୍ରେମାସ୍ୱଦା ବାଳା ଲଘୁ କରେ ଜ୍ୱାଳା ପ୍ରେମବନ୍ଧ ହେତୁ ରାତେ | ୦୯
ଅଭ୍ର= ମେଘ; ଚନ୍ଦ୍ରାତପ= ଚାନ୍ଦୁଆ; ଚନ୍ଦ୍ରାତପ= ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ; ଚନ୍ଦ୍ରାତପ= ଖୋଲା ବଡ ଘର, open hall;
୨୦୧୯୦୫୦୯୧୯୩୩

ଅକ୍ଷୟ ସମ୍ପଦ- ଧାରୀ ଜନପଦ- ନିବାସୀ ଅନେକ ଜନ
ଦେବବାଳାଗଣେ ପ୍ରେମସମ୍ଭାଷଣେ କରିଥାନ୍ତି ଆମୋଦନ;
ଜନପଦ ଅନ୍ତେ ବୈଭ୍ରାଜ ବନସ୍ତେ ଧନପତି ଯଶୋଖ୍ୟାତି-
ଗାୟକ କିନ୍ନରେ ମିଳି ଯକ୍ଷନରେ ବିହରନ୍ତି ଅହୋରାତି | ୧୦
ବୈଭ୍ରାଜ= ବନର ନାମ; କିନ୍ନର= ଏକ ପ୍ରକାର ଦେବପୁରୁଷ, ଯେପରି କିନ୍ନର, ଗନ୍ଧର୍ବ, କିଂପୁରୁଷ ଆଦି;
୨୦୧୯୦୫୦୯୨୩୩୦

ନକ୍ତାଭିସାରିଣୀ ଅଳକାକାମିନୀ ଚଞ୍ଚଳ ପୟରପାତେ
ଗମନ୍ତେ ମନ୍ଦାର ପୁଷ୍ପପତ୍ରହାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କର୍ଣ୍ଣଭୂଷ ସାଥେ
ଖସି ଥାଏ ତଳେ ବକ୍ଷୋଜମଣ୍ଡଳେ ସ୍ଥିତ ମଣିମାଳେ ମିଶି
ପ୍ରାତଃ ଦେଖି ଜନେ ଆକଳନ୍ତି ମନେ କେଉଁ ଦିଶି କାହା ନିଶି | ୧୧
ନକ୍ତ= ରାତି; କର୍ଣ୍ଣଭୂଷ= କାନଫୁଲ; ବକ୍ଷୋଜ= ସ୍ତନ; ଦିଶି= ଦିଗରେ (କଟି ଥିବ);

ସେଠା ସୁଦର୍ଶନା ବିଚିତ୍ରବସନା ସୁନୟନା କାମାତୁରା
ଅପାଙ୍ଗଚାଳନ କରନ୍ତି ଲୋଭନ ସେବି ସୁଦୁର୍ଲଭ ସୁରା;
ପତ୍ରପୁଷ୍ପକଳି ଅଳଙ୍କାରେ ଝଳି ପାଦେ ବୋଳି ଲାକ୍ଷାରସ
ନିୟୋଜି ସାଧନ କଳ୍ପତରୂତ୍ପନ୍ନ ତରୁଣେ କରନ୍ତି ବଶ | ୧୨
ଅପାଙ୍ଗ= ନେତ୍ରକୋଣ, ଲାଞ୍ଜି, କଟାକ୍ଷ, ବାଙ୍କ ଚାହାଣୀ; ଲାକ୍ଷା= ଅଳତା; କଳ୍ପତରୂତ୍ପନ୍ନ= କଳ୍ପବୃକ୍ଷରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ;

୨୦୧୯୦୫୧୦୦୨୧୩

ପଲ୍ଲବଶ୍ୟାମଳ	ବଲ୍ଲଭ ସବଳ,	ଦିବ୍ୟାଂଶୁସୈନ୍ଧବେ ଭାରୀ,
ଗିରିସମୋଦଗ୍ର	ମୋ ଦେଶ କଞ୍ଜର	ପ୍ରଭେଦ-ପର୍ଜନ୍ୟକାରୀ;
ସୈନିକ ସକଳ	ସମରକୁଶଳ	ଅସୀମ ସାହସଧାରୀ,
ରାବଣ-କୃପାଣ-	ଲବ୍ଧ କ୍ଷତଚିହ୍ନ	ଆଖ୍ୟାନେ ଆଗ୍ରହ ଭାରି । ୧୩

ପଲ୍ଲବଶ୍ୟାମଳ= ପତ୍ରପରି ଶ୍ୟାମଳ, ଧୂସର; ବଲ୍ଲଭ= ଘୋଡା; ଦିବ୍ୟାଂଶୁସୈନ୍ଧବେ ଭାରୀ= ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଘୋଡାଠୁ ବଳବତ୍ତର; ପାହାଡ ସମାନ ଉଚ୍ଚ; (ଉଦଗ୍ର= ଉଚ୍ଚ;) କଞ୍ଜର= ହାତୀ; ପ୍ରଭେଦ= ହସ୍ତୀମନ୍ଦିରରୁ ନିର୍ଗତ ନିର୍ଯାସ; ପର୍ଜନ୍ୟ= ବର୍ଷା; ଆଖ୍ୟାନ= ବଖାଣିବା;

୨୦୧୯୦୫୧୦୨୨୨୨

ନିବାସୀ ନିପାତୀ-	ଭୟେ ତାଙ୍କ ସାଥୀ	ତେଜି ଥାଏ ପୁଷ୍ପଧନୁ,
ଭୁଲି ତା ପ୍ରତ୍ୟଞ୍ଚା	ହାରି ଥାଏ ବାଞ୍ଛା	ଶିହରିବ ନର ତନୁ,
ହରି ତା ଶକତି	ଯେ ଦେଶ ଯୁବତୀ	ରଖିଥାନ୍ତି ସୁଚାତୁରୀ:
ନୟନ-ତୂଣୀର	ବକ୍ରଦୃଷ୍ଟି-ଶର,	ସେହି ମୋ ଅଳକାପୁରୀ । ୧୪

ନିବାସୀ= (ସେଠି) ବାସ କରୁଥିବା; ନିପାତୀ= ନିପାତନକାରୀ ଶିବ; ତାଙ୍କ ସାଥୀ= ମଦନ; ପ୍ରତ୍ୟଞ୍ଚା= ଧନୁର ଗୁଣ;

୨୦୧୯୦୫୧୧୨୨୫୨

କୁବେରଭବନ	ଉତ୍ତରେ ତୋରଣ	ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ପ୍ରାୟ ଶୋଭା
ସେହି ମୋ ଭବନ	ଦିଶୁଥିବ ଘନ !	ବହୁ ଦୂରୁ ମନୋଲୋଭା ।
ବାସ ଗଲେ ଚପି	ମନ୍ଦାର ବିଟପୀ	ପୁଷ୍ପଭାରେ ଖର୍ବକାୟ,
ହାତ ପାଶେ ଫୁଲ	ପୁଷ୍ପଦ ଅତୁଳ,	ପ୍ରିୟାର ଅର୍ଭକ ପ୍ରାୟ । ୧୫

ବିଟପୀ, ପୁଷ୍ପଦ= ଗଛ; ଖର୍ବକାୟ= ଅନୁଚ୍ଚ; ଅର୍ଭକ= ଶିଶୁ, ପୁତ୍ର, ସନ୍ତାନ;

୧୫୨୦୧୯୦୫୧୨୦୧୫୨

ଚୌଦିଗେ ପ୍ରାକାର,	ତା ମଧ୍ୟେ କାସାର,	ସୋପାନ ମର୍କତ ଶିଳା,
ବୈଦୁର୍ଯ୍ୟଖଚିତ	ନାଳସୁଶୋଭିତ,	ସୁବର୍ଣ୍ଣସାରସ ଲୀଳା ।
ସରସୀ ନିବାସୀ	ଥିବେ ହଂସହଂସୀ	ଭୀତିହୀନ ସେ ପୁଷ୍କରେ,
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତ୍ୟାସନ୍ନେ	ନ ଭାଳିବେ ମନେ —ଯିବା ମାନସରୋବରେ । ୧୬	

ପ୍ରାକାର= ପଚେରୀ; କାସାର, ପୁଷ୍କର= ପୋଖରୀ; ମର୍କତ= ମର୍କତ ମଣି; ବୈଦୁର୍ଯ୍ୟ= ବୈଦୁର୍ଯ୍ୟ ମଣି; ନାଳ= ନାଡ; ସାରସ= ପଦ୍ମ; ପ୍ରତ୍ୟାସନ୍ନ= ନୈକଟ୍ୟ;ର ୨୦୧୯୦୫୧୨୦୩୨୧

ପୁଷ୍କରିଣୀକୂଳ	ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳଚୂଳ	ଉପଶୈଳ କ୍ରୀଡାଙ୍ଗନ
ଆମ୍ଭ ପ୍ରିୟସ୍ଥଳ	ଚୌଦିଗେ ପିଙ୍ଗଳ	କର୍ବୁର ମଧୁରାବନ ।
ତୁମ୍ଭ ଅନୁଗତା	ଅନମ୍ବରଲତା	ସମ ତାର ବର୍ଣ୍ଣବିଭା,
ଦେଖି ଏ କ୍ଷଣିକା	ତହିଁ ମୋ ଅଭୀକା	ଅମ୍ବକେ ଉଭାସେ କି ବା ।୧୭

ଉପଶୈଳ= ଛୋଟ ପାହାଡ ବା ବଡ ପଥର; ପିଙ୍ଗଳ= ହଳଦିଆ; କର୍ବୁର= ସୁନା; ମଧୁରା= କଦଳୀ; ଅନମ୍ବରଲତା, କ୍ଷଣିକା= ବିଜୁଳି; ଅଭୀକା= ପ୍ରେୟସୀ; ଅମ୍ବକେ ଉଭାସେ କିବା = ସତେ କି ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠେ;

ସେ ଗିରି ପରିତଃ   ମାଧବୀ ବେଷ୍ଟିତ   ମଣ୍ଡପ ସମୀପେ ଥାଏ
ନବପତ୍ରେ ଚାରୁ   ରକ୍ତାଶୋକ ତରୁ,   ନିକଟେ ବକୁଳଟାଏ ।
ହେବାକୁ ସପୁଷ୍ପ   ଅଶୋକ ଲୋଲୁପ   ଦୋହଦେ ପ୍ରିୟାର ପାଦ;
ବକୁଳ ପ୍ରତ୍ୟାଶୀ —   ତୁନ୍ଧି ମୋ ପ୍ରେୟସୀ   ନାଶିବ ତା ଅବସାଦ । ୧୮

ପରିତଃ= ପାଖରେ; ଦୋହଦ= food intake during pregnancy, ଛୁଆ ଜନ୍ମକରିବା ଆଗର ଖାଇବା, ସଦ;
୨୦୧୯୦୫୧୩୨୨୫୦

ବୃକ୍ଷ ସନ୍ନିଧାନେ   ରୁକ୍ମ ଉପାଦାନେ   ଉପବେଶ ଅବଲମ୍ବ,
ଆଲମ୍ବ ତହିଁର   ସ୍ଫଟିକ ମଣିର   ଅର୍ଭ-ରମ୍ଭ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତମ୍ଭ ।
ବର୍ହୀ ତୁମ ମିତ   ତହିଁ କରେ ନୃତ୍ୟ   ଆସି ନିତ୍ୟ ସାୟଂ କାଳେ,
କଙ୍କଣ ନିକ୍ୱଣ   କଲେ ଗୁଞ୍ଜରଣ   ମୋ ପ୍ରିୟାର କରତାଳେ । ୧୯

ରୁକ୍ମ= ସୁନା; ଉପବେଶ ଅବଲମ୍ବ= ବସିବା ବେଞ୍ଚ; ଆଲମ୍ବ= ଆଧାର; ଅର୍ଭ-ରମ୍ଭ= ଶିଶୁ ବାଉଁଶ; ବର୍ହୀ= ମୟୂର; ନିକ୍ୱଣ= ଶବ୍ଦ;
୨୦୧୯୦୫୧୪୦୦୫୯

ଦ୍ୱାରେ ଥିବ ଚିହ୍ନ   ମୋ ବିହୁନେ ମ୍ଳାନ: ଶଙ୍ଖ ସଙ୍ଗେ ପଙ୍କଜିନୀ,
ସମସ୍ତ ନିଶାଣ   ଦେଖି ମରୁତ୍ୱାନ !   ମୋ ଭବନ ନେବ ଚିହ୍ନି ।
ବିଶ୍ୱପା ବିହୁନେ   ପୁଷ୍କରେ ଯେସନେ   ଗ୍ରାସି ଥାଏ ବିଷଣ୍ଣତା,
ମୋର ନିର୍ବାସନେ   ଥିବ ସେ ସଦନେ   ଦୁର୍ବିଷହ ନିଃଶୂନ୍ୟତା ।   ୨୦

ନିଶାଣ= ଚିହ୍ନ; ମରୁତ୍ୱାନ= ମେଘ; ବିଶ୍ୱପା= ଚନ୍ଦ୍ର;   ୨୦୧୯୦୫୧୪୦୧୫୪

ମତି ଯେବେ ଥିବ   ତ୍ୱରିତେ ପଶିବ   ପ୍ରତିଶ୍ରୟେ ତଡିତ୍ପତେ !
ହସ୍ତୀ-ଅର୍ଭ ପ୍ରାୟ   ହୋଇ ଖର୍ବକାୟ   ପ୍ରବେଶିବ ସାଧ ମତେ ।
ସେ ଦ୍ୟୂତ ପ୍ରାନ୍ତରେ   ସ୍ତମ୍ଭ ଶୀର୍ଷ ସ୍ତରେ   ନିବାହି ବିଗ୍ରହ ଭାର,
ଖଦ୍ୟୋତ ଅସିର   ପ୍ରକାଶି ସଧୀର   ନିରେଖିବ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ।   ୨୧

ପ୍ରତିଶ୍ରୟ= ଘର; ତଡିତ୍ପତି= ମେଘ; ହସ୍ତୀ-ଅର୍ଭ= ହାତୀଛୁଆ; ଖର୍ବକାୟ= ଛୋଟ ଦେହଧାରୀ; ନିବାହି= ମେଣ୍ଟାଇ; ବିଗ୍ରହ= ଦେହ; ଖଦ୍ୟୋତ= ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକ; ଅସିର= ରଶ୍ମି, କିରଣ;   ୨୦୧୯୦୫୧୪୦୩୨୨

ଥିବ ବିମ୍ବାଧରୀ   କୃଶାଙ୍ଗୀ ସୁନ୍ଦରୀ   ଦହନୀ-ବୀଜ-ଦନ୍ତିନୀ,
ମୃଗୀ ନେତ୍ରସାରେ,   ନମ୍ରା ସ୍ତନଭାରେ,   ସେହି ମୋର ସୀମନ୍ତିନୀ;
ନାଭିସୁଗଭୀରା   ଗତି ଶ୍ରାନ୍ତିଧୀରା   ସୁଚାରୁହାସିନୀ ବିରା,
ପ୍ରତେ ହେବ ବ୍ରହ୍ମା-   ହସ୍ତେ କୃତାଗମା   ସୃଷ୍ଟି ଆଦି ନାରୀ-ହୀରା ।   ୨୨

ଦହନୀ-ବୀଜ-ଦନ୍ତିନୀ= ଡାଳିମ୍ବମଞ୍ଜି ପରି ଦନ୍ତଯୁକ୍ତା; ନମ୍ରା= ନଇଁ ପଡିଥିବା; ଶ୍ରାନ୍ତିଧୀରା= ଶ୍ରାନ୍ତିରୁ ଧୀରା; ବିରା= ସ୍ତ୍ରୀ; କୃତାଗମା= ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟା;
୨୦୧୯୦୫୧୪୦୪୪୫

ଦେଖି ଏକାକିନୀ ଅତ୍ୟଳ୍ପଭାଷିଣୀ ବିରହିଣୀ ସୁଶୋଭିନୀ,
ଜାଣିବ ସେ ଘନ ମୋ ନବଜୀବନ, ଚକ୍ରବାକୀ-କୁଟୁମ୍ବିନୀ ।
ଏ ଦୀର୍ଘ ବିରହ ଦାରୁଣ ଦୁଃସହ, ତନୁ ଦିଶୁଥିବ ମ୍ଳାନ,
ଶିଶିର ନଳିନ ପ୍ରାୟେ ଥିବ ଶୀର୍ଣ୍ଣ, ଅବା ଅବରୂପ ଆନ । ୨୩

କୁଟୁମ୍ବିନୀ= ସ୍ତ୍ରୀ; ଅବରୂପ= ବିକୃତ, ନଷ୍ଟାକୃତି; ଆନ= ଅନ୍ୟଥା, ଅନ୍ୟ କିଛି ପ୍ରକାରର; ୨୦୧୯୦୫୧୪୨୦୪୫

ମୋ ବିରହେ ତାର ଅଶ୍ରୁ ଧାର ଧାର ଶୁଖି ଫୁଲିଥିବ ଅକ୍ଷି,
ଉଷ୍ଣଶ୍ୱାସ ଫଳେ ବିବର୍ଣ୍ଣ ବାଗ୍ଦଳେ କରତଳ ଥିବ ରଖି ।
ଶ୍ରୀମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆଲୋଳ କୁନ୍ତଳ ଅବଚ୍ଛଦ ଅନ୍ତରାଳେ
ଦିଶୁଥିବ ଯଥା କଳାପିନୀ ତ୍ରସ୍ତା ନିଶିଥିନୀ-ମେଘମାଳେ । ୨୪

ଅକ୍ଷି= ଆଖି; ବାଗ୍ଦଳ (ବାକ୍+ ଦଳ)= ଓଠ; ଅବଚ୍ଛଦ= ଘୋଡଣି, ଓଢଣି; କଳାପିନୀ= ଚନ୍ଦ୍ର;

ଆଦ୍ୟ ଆଲୋକନେ ଦେଖିବ ସଦନେ ପ୍ରିୟା ଥିବ ଉପାସନେ
ଅବା ଚିତ୍ରାଙ୍କନେ ମୋ ରୂପ-ବିଷଣ୍ଣେ ଦେଖି ଦେଖି କଳପନେ ।
ଅବା ପଞ୍ଜରିକେ ମୋ ପ୍ରିୟ ସାରିକେ ଥିବ ପ୍ରୀତିସମ୍ଭାଷଣେ
କହରେ ସାରିକା — ତୁ କି ମୋ ପରିକା ତାଙ୍କ କଥା କରୁ ମନେ? ୨୫

ଆଲୋକନ= ଦୃଷ୍ଟିପାତ; ୨୦୧୯୦୫୧୯୦୪୨୫

ମୋ ନାମ ଲିଖିତ ଗୀତି ସ୍ୱରଚିତ ଗାଉଥିବ କରାର୍ଗଳେ,
ସେ ବୀଣାର ତାର ପୋଛି ବାରମ୍ବାର ଭିଜୁଥିବ ନେତ୍ରଜଳେ ।
ସ୍ମରି ପଦେ ପଦେ ସେ ଗୀତସମ୍ପଦେ କରୁଥିବ ଅଭ୍ୟାଦାନ,
ଆସୁ ଆସୁ ମୋର ନାମ, ସେ ଗୀତର ଭୁଲି ଯାଉଥିବ ତାନ । ୨୬

କରାର୍ଗଳ= ବୀଣା, ତନ୍ତୁ, lute; ଅଭ୍ୟାଦାନ= ପ୍ରାରମ୍ଭ, start; ୨୦୧୯୦୫୧୯୦୫୩୫

୨୭

ପୂଜାପୁଷ୍ପକଳି ବିଛାଇ ଦେହଳୀ ମାଟିପରେ ଆଙ୍କି ଗାର,
ନିଜକୁ ପ୍ରବୋଧି ବିରହ ଅବଧି ନିତି ଗଣୁଥିବ ତାର ।
ବିଜନେ ସୁମରି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କଳ୍ପନାର ମଧୁରାତି,
ଏଭାବେ ଅବଳା ନିବାରନ୍ତି ଜ୍ୱାଳା ବିନିଗ୍ରହେ ଅତିପାତି ।୨୭

ଦେହଳୀ= ପ୍ରତିହାର ଭୂମି, thresh-hold; ବିନିଗ୍ରହ= ବିରହ, separation (ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅର୍ଥ ଅଛି);

୨୮

ପୂଜା ପରବଣେ ବାନ୍ଧବୀ ଗହଣେ ଊଣା ଥିବ ଦିବା କ୍ଲେଶ,
ବିନିଦ୍ର ଶୟନେ ବଢିବ ବିଜନେ ରାତ୍ରି ହେଲେ ସମ୍ପ୍ରବେଶ ।
ପ୍ରବୋଧନ ଆଶେ ବାତାୟନ ପାଶେ ନିରେଖିବ ଭ୍ରାତୃଜାୟା,
ହେଲେ ତମସ୍ୱତୀ ପତିବ୍ରତା ସତୀ ଭୂତଳଲମ୍ବିତ କାୟା । ୨୮

ତମସ୍ୱତୀ= ରାତ୍ରି; ୨୦୧୯୦୫୨୩୦୪୧୦

୨୯

ମୃଦୁଳା କାମିନୀ ମିଳନଯାମିନୀ କାଟୁଥିଲା କ୍ଷଣ ପରି,
ଭୂମେ ଶୀର୍ଣ୍ଣ କାୟେ ନବପର୍ଣ୍ଣଚୟ ଶୋଇଥିବ ଶଯ୍ୟା କରି ।
ଲାଗୁଥିବ ତନୁ ଉଇଁଲା ଗଗନ ଶେଷ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ଶଶୀ,
ବିରହର ଦିନ ଥିବ ଅନ୍ତହୀନ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଅହର୍ନିଶି । ୨୯

ପର୍ଣ୍ଣ= ପତ୍ର; ୨୦୧୯୦୫୨୩୧୮୨୫

୩୦

ଗବାକ୍ଷଭେଦକ କୌମୁଦୀମୟୂଖ ଦେଖି ନ ଦେଖିବ ପ୍ରିୟା,
ସେ ଶୀତ ସ୍ପର୍ଶନେ ଆଶୟଗହନେ ହେଜି ଗତ ସୁଖକ୍ରିୟା ।
ଅଶ୍ରୁଳ ନୟନେ ଜ୍ୱାଳା-ଉଦ୍ଗମନେ ଢାଙ୍କି ଦେବ ଆଡମ୍ବରେ,
ସ୍ଥଳପଦ୍ମ ଯଥା ପୋତି ଦିଏ ମଥା ଅଭ୍ରାଗମେ ଅନମ୍ବରେ । ୩୦

ଗବାକ୍ଷଭେଦକ= ଝରକାଦେଇ ପ୍ରବିଷ୍ଟ; କୌମୁଦୀ- ମୟୂଖ=ଜ୍ୟୋସ୍ନାମୃତ; ଆଶୟ=ହୃଦୟ; ଆଡମ୍ବର= ଆଖିପତାର ଲୋମ; ଅଭ୍ରାଗମ= ମେଘ ଆସିବା; ୨୦୨୦୦୧୧୭୨୩୪୫

୩୧

ବିରହେ ଆସ୍ନାନେ ବିନା ପ୍ରସାଧନେ ଆକଣ୍ଠ ବିଜଳ କେଶ,
ଉଷ୍ଣ ଶ୍ୱାସ ଫଳେ ସେ କମ୍ର ବାମ୍ବଳେ ଦେଉଥିବ ନାନା କ୍ଳେଶ ।
ଅସତ୍ୟ ସ୍ୱପନେ ମୋ ସାଥେ ଗୋପନେ ପ୍ରଣୟର ପ୍ରତ୍ୟାଶିନୀ
ମିଥ୍ୟାସୁଖ ଆଶେ ଥିବ ଶଯ୍ୟା ପାଶେ ତନ୍ଦ୍ରାହୀନା ଉଲ୍ଲ୍ଭିନୀ । ୩୧

ଆସ୍ନାନ= ସ୍ନାନ; ବିଜଳ= ଶୁଷ୍କ; ବାମ୍ବଳ= ଓଷ୍ଠ; ଉଲ୍ଲ୍ଭିନୀ= ଯାହାର କାନ୍ଦ ଉଠୁଥାଏ; ୨୦୨୦୦୧୧୮୧୦୧୮

୩୨

ଆଦ୍ୟବିଧୃତିର ବିପୁଷ୍ପ କୋଟିର ବନ୍ଧାଥିବ ଏକବେଣୀ,
ଶାପାନ୍ତେ ମୁଁ ଯାଇ ଦେବାକୁ ସଜାଇ ରୁଚିର ଆବର୍ତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ ।
ରୁକ୍ଷ ସେହି କେଶ ଦେଉଥିବ କ୍ଳେଶ ସୁକୋମଳ କମ୍ରାନନେ,
ଅଙ୍ଗୁଳି ସଞ୍ଚାଳି ରଖୁଥିବ ବାଳୀ ପୃଷ୍ଠପାଶେ ଅଯତନେ । ୩୨

ବିଧୃତି= ବିରହ; କୋଟିର= କେଶ; ଆବର୍ତ୍ତ= ବାଳରେ curls; ୨୦୨୦୦୧୧୮୧୭୨୦

୩୩

ଏବେ ସେହି ଦୀନା ଆଭୂଷଣହୀନା ବିରହବିଷାଦେ ଅତି,
ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ-ଉତ୍ସଙ୍ଗେ ଲୋଟୁଥିବ ରଙ୍ଗେ ନ ପାଇ ପରାଣପତି ।
ଦେଖି ମୋ ସଙ୍ଗିନୀ ଥିବ ଯା ଦୁଃଖିନୀ ସହିବ କେ ମହଜ୍ଜନ?
କରି ଦେବ ବନ୍ଧୁ ତବ ଜଳ ବିନ୍ଦୁ ସମ୍ବେଦନେ ବିସର୍ଜନ । ୩୩

ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ= ପଲଙ୍କ; ଉତ୍ସଙ୍ଗ= କୋଳ; ଯା= ଯାହା, ଯେତେ;   ୨୦୨୦୦୧୧୯୨୩୪୮

୩୪

ଜାଣେ ମୋ ବଲ୍ଲଭା   ମୋ ପ୍ରେମପ୍ରଗଲ୍ଭା   ନିରନ୍ତର ସହଚରୀ,
ପ୍ରଥମ ବିଚ୍ଛେଦେ   କହୁଛି ମୁଁ ଖେଦେ,   ଅନୁମାନ ଏଣୁ କରି ।
ବିରହ କାତରେ   ବାଚାଳ ଚିତ୍ତରେ   କରୁ ନାହିଁ ଉଦ୍ବର୍ତ୍ତନ:
ଗୋଟି ଗୋଟି ସତ୍ୟ   ଦେଖିବ ସମସ୍ତ   ଅତି ଶୀଘ୍ର ନବଘନ । ୩୪

ଉଦ୍ବର୍ତ୍ତନ= (କଥା) ଫୁଲେଇବା, ଅର୍ଥାତ୍ ବଢେଇ ଚଢେଇ କହିବା;   ୨୦୨୦୦୧୨୦୦୪୦୭

୩୫

ତୁମ୍ଭ ଆଗମନେ   ତା ବାମ ନୟନେ   ଖେଳି ଯିବ ଆସ୍ପନ୍ଦନ,
କେଶ ଅଗ୍ରଭାଗ   ପଶ୍ଚାତେ ଅପାଙ୍ଗ   ରହିଥିବ ଅଦର୍ଶନ ।
ନ ସେବି ମଦିରା   ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀ ଅଧୀରା   କ୍ଷୀଣ ଥିବ ବିସ୍ମରଣେ,
ଶଲ୍କଳୀ ପ୍ରଚଳେ   କୁବଳୟ ଜଳେ   ଦୋଳେ ଯଥା ବିଡମ୍ବନେ ।   ୩୫

ଆସ୍ପନ୍ଦନ= ଆସ୍ପନ୍ଦନ; ଅପାଙ୍ଗ= ଆଖିର କଣ, ଲାଞ୍ଜି, କଟାକ୍ଷ, ନେତ୍ରଭଙ୍ଗୀ; ଅଦର୍ଶନ= ଅଦୃଶ୍ୟ; ଶଲ୍କଳୀ ପ୍ରଚଳେ= ମାଛର ଗତି କରିବା ଫଳରେ; କୁବଳୟ= ପଦ୍ମ/କଇଁ   ୨୦୨୦୦୧୨୧୦୧୨୨

୩୬

ବାମ ଊରୁପର୍ବା   ଶ୍ବେତ ନବରମ୍ଭା   ପରାୟେ ତା ଗୌର ବର୍ଣ୍ଣ,
ଯହିଁ ରତି ଅନ୍ତେ   କରଜେ ମୋ ହସ୍ତେ   କରୁଥିଲି ସମ୍ବାହନ;
ତୁମ୍ଭ ଆଗମନେ   ସେ ଊରୁପର୍ବନେ   ଆସିଯିବ ଶିହରଣ,
ବିଧିରୁ ବିରହେ   ନ ଥିବ ବିଗ୍ରହେ   ଚନ୍ଦ୍ରାହାର ଆଭୂଷଣ ! ୩୬

ଊରୁପର୍ବା= ଜଙ୍ଘ; ନବରମ୍ଭା= ନୂଆ କଦଳୀଗଛ; କରଜ= ନଖ; ସମ୍ବାହନ= ସାଉଁଳେଇବା; ଊରୁପର୍ବନ୍= ଜଙ୍ଘର ସନ୍ଧି, joint of the thigh; ଚନ୍ଦ୍ରାହାର= କଟୀ / କଣ୍ଠର ହାରବିଶେଷ;   ୨୦୨୦୦୧୨୧୧୭୫୦

୩୭

ସେ କାଳେ ପୟୋଧି !   ବିଧିବଶେ ଯଦି   ପ୍ରିୟା ଥିବ ତନ୍ଦ୍ରାଗମେ
ବରଜି ଆଧ୍ମାନ   ହେବ ଉପାସୀନ   ପ୍ରହରକ ଉପରାମେ ।
ସ୍ୱପ୍ନରେ କାମିନୀ   ତାର ହସ୍ତ ବେନି   ରଖିଥିବ ମୋର ଗଳେ,
ସଂରୂଢ ସେ ମୁଷ୍ଟି   ଯିବ କାଳେ ଫିଟି   ଅତର୍କିତ କୋଳାହଳେ । ୩୭

ପୟୋଧି= ମେଘ !; ତନ୍ଦ୍ରାଗମ= ନିଦ ଆସିବା; ଆଧ୍ମାନ= ହାଲ୍ଲା; ଉପାସୀନ= ଉପବିଷ୍ଟ (ବସିବା); ଉପରାମ= ବିଶ୍ରାମ; ସଂରୂଢ= ଶକ୍ତ;

୩୮

ବାରିବିନ୍ଦୁସ୍ପର୍ଶେ ତୁହିନ ଅତସେ ଜଗାଇବ ତହୁଁ ଘନ,
ମାଳତୀ ମଞ୍ଜରୀ . ଧୀରେ କଲା ପରି କନୀନିକା ଉନ୍ମୋଚନ ।
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଗବାକ୍ଷେ ନିର୍ନିମେଷ ଚକ୍ଷେ କଲେ ପ୍ରିୟା ନିରୀକ୍ଷଣ,
ସାଜି କୁସଗର୍ଭେ ଆରମ୍ଭିବ ତବ ସୁଦୁର୍ଲଭ ସମ୍ଭାଷଣ । ୩୮

ତୁହିନ ଅତସ= ଥାଣ୍ଡା ପବନ; କନୀନିକା= ଆଖି ଡୋଳା; କୁସଗର୍ଭ= ଗର୍ଭରେ ବିଜୁଳି (ଲୁଚିଛି ଯାହାର ସେ); ୨୦୨୦୦୧୨୨୦୫୦୭

୩୯

"ଯେ ତୁମ ବଲ୍ଲଭ ମୁଁ ତାଙ୍କ ବାନ୍ଧବ ଅମ୍ବୁବାହ ସୁହୃଜ୍ଜନ,
ଘେନି ସେହି ଭ୍ରାତା ମୁଖୁ ଶୁଭବାର୍ତ୍ତା କରିଅଛି ଆଗମନ ।
ମୋ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରଗର୍ଜନ ଗିର ସୃଜି ପ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଶେ,
କରେ ତାଙ୍କୁ ତ୍ୱରା ବିରହବିଧୁରା ପ୍ରିୟାଠାକୁ ନିଜ ବାସେ ।" ୩୯

ବଲ୍ଲଭ= ପ୍ରେମିକ; ଅମ୍ବୁବାହ=ମେଘ; ସୁହୃଜ୍ଜନ= ସୁହୃତ୍+ ଜନ; ତ୍ୱରା= ତରବର; ୨୦୨୦୦୧୨୨୦୯୦୫

୪୦

ଏମନ୍ତ ଭାଷନ୍ତେ ସୀତା ହନୁମତେ ଉତ୍କଣ୍ଠ ରହିବା ପରି
ଶୁଣିବ ମୋ ମିତ ଅବହିତଚିତ୍ତ, ସସ୍ନେହ ସତ୍କାର କରି ।
ଆଗକୁ ପ୍ରେୟସୀ ଶ୍ରବଣ ଉନ୍ମେଷି ରହିଥିବ ସ୍ଥିରୋନ୍ମୁଖ,
ପ୍ରବାସୀ ଭର୍ତ୍ତାର ବାର୍ତ୍ତା ଦୟିତାର ଅଳ୍ପୋନ ମିଳନସୁଖ । ୪୦

ଅବହିତ= ଜାଗ୍ରତ; ଶ୍ରବଣ ଉନ୍ମେଷି= କାନ ଖୋଲି; ଭର୍ତ୍ତା= ପତି; ଦୟିତା= ପତ୍ନୀ; ଅଳ୍ପୋନ ମିଳନସୁଖ= ଅଳ୍ପ ଊଣା, ମିଳନସୁଖ ସମାନ; ୨୦୨୦୦୧୨୨୧୨୪୭

୪୧

ଶୁଣ ଦୀର୍ଘାୟୁଷ ! ପର୍ଜନ୍ୟପୁରୁଷ, ପରହିତେ ମୋର ହିତେ:
ସୁକୃତ ଅର୍ଜନ ହେବ ମୋ ବଚନ କହିବ ମୋ ପ୍ରାଣ ମିତେ:
"ଦୂରେ ଶୈଳବାସେ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରେମ ଆଶେ ଅଛନ୍ତି ସେ ସକୁଶଳ,
ଶୁଣି ତୁମ୍ଭ ହିତ ହେବେ ଆଶ୍ୱାସିତ, ଏ ଜଗତ ଶଙ୍କାକୁଳ ।" ୪୧

ପର୍ଜନ୍ୟ= ବର୍ଷା, ପର୍ଜନ୍ୟପୁରୁଷ ମେଘକୁ କହିଛି । ୨୦୨୦୦୧୨୨୧୭୦୦

୪୨

ଦେବ ପ୍ରବୋଧନ "ଭାଗ୍ୟ ବିଡମ୍ବନ ମିଳନେ ବାଧକ ସିନା,
ସେ ବି ତୁମ୍ଭ ପରି ଶୀର୍ଣ୍ଣ କାୟା ଧରି ନିଃସହାୟ ତୁମ ବିନା ।
ନେତ୍ରଜେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ ବଳବତ୍ତା ହ୍ରାସେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଏକାକାରେ,
କଳ୍ପନାର ଦୃଶା ଦେଖେ ତୁମ୍ଭ ଦଶା ଦୁର୍ବିସହ ଦିଶା ପାରେ । ୪୨

୨୦୨୦୦୧୨୪୦୨୨୩

୪୩

ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣେ କହିବାର ପରି କଥା
ମୁଖସ୍ପର୍ଶ ଆଶେ ଯାର କର୍ଣ୍ଣ ପାଶେ କହିବାରେ ବ୍ୟାକୁଳତା,
ତୁମ୍ଭ ସେ କାମୁକ ଆଜ ବୀତସୁଖ, ରାମଗିରି ବନବାସୀ"
କାତର ବିରହୀ ଦଗ୍ଧ ହୃଦ ବହି ଏ ଭାବେ ଅଛନ୍ତି ଭାଷି — ୪୩
୨୦୨୦୦୧୨୪୦୪୫୪

୪୪

"ଶ୍ୟାମାଲତା କାୟେ ତୁମ ତନୁ ପ୍ରାୟେ କଳ୍ପନାରେ ଦେଖେ ବସି,
ମୃଗନେତ୍ରେ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରେକ୍ଷିତ ଅପୂର୍ବ, ଆସ୍ୟ କଳ୍ପେ ଦେଖି ଶଶୀ ।
ଭାଳେ କେକୀପୁଚ୍ଛ ତୁମ କେଶଗୁଚ୍ଛ, ଭ୍ରୂକୁଞ୍ଚନ ଉର୍ମିମାଳା;
ସହସା ସକଳ କଳ୍ପନା ନିଷ୍ଫଳ: ତୁମେ ଦିବ୍ୟ ଚିତ୍ରଶାଳା । ୪୪
୨୦୨୦୦୧୨୪୧୦୫୫

୪୫

ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡରେ ରକ୍ତମୃତ୍ପିଣ୍ଡରେ ତୁମ ପ୍ରେମରୋଷାଲେଖ୍ୟ,
ଆଙ୍କେ ମୁଁ ସ୍ୱକୀୟ ବିଗ୍ରହ ତ୍ୱଦୀୟ ପଦେ ବିନା ବ୍ୟତିରେକ ।
ନେତ୍ରବାରିଧାର ଝରି ବାରମ୍ବାର ଚିତ୍ର ମୋର ଯାଏ ଲିଭି
ଆଲେଖ୍ୟେ ବାଲ୍ଲଭ୍ୟ ଦୈବକୁ ଦୁର୍ଭାବ୍ୟ, କେତେ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କୁଥିବି? ୪୫
ରକ୍ତମୃତ୍ପିଣ୍ଡ= ରଙ୍ଗମାଟିଖଣ୍ଡ; ପ୍ରେମରୋଷ= ପ୍ରେମାଭିମାନ; ଆଲେଖ୍ୟ= ଚିତ୍ର; ସ୍ୱକୀୟ= ନିଜର; ବିଗ୍ରହ= ଶରୀର; ତ୍ୱଦୀୟ= ତୁମର; ପଦେ= ପାଦଠାରେ; ବ୍ୟତିରେକ= ବ୍ୟତିକ୍ରମ; ଆଲେଖ୍ୟେ= ଛବିରେ; ବାଲ୍ଲଭ୍ୟ= ପ୍ରେମ; ଦୁର୍ଭାବ୍ୟ= ଭାବନା ବାହାରେ; ୪୫ ୨୦୨୦୦୧୨୫୧୨୦୩
.

୪୬

ଯେବେ ପ୍ରିୟତମା ସ୍ୱପ୍ନେ ଅନୁପମା, କରେ ତୁମ ଆଲିଙ୍ଗନ,
ନିବୁଜ ମୋ ବକ୍ଷେ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ଚକ୍ଷେ କରି ଭୁଜ ଉତ୍ତୋଳନ,
ଦେଖି ମୋର ଦୌଃସ୍ଥ୍ୟ ସ୍ଥାନିକ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ କାତରେ ପଡନ୍ତି ଭାଜି,
ନିଘଞ୍ଚ ଏ ସତ୍ତ୍ର ତରୁଲତାପତ୍ତ୍ର ମୁକ୍ତାଲୋତ୍ରେ ଥାଏ ଭିଜି । ୪୬
କରି ଭୁଜ ଉତ୍ତୋଳନ= ହାତ ଉପରକୁ ଉଠେଇ; ଦୌଃସ୍ଥ୍ୟ= ଦୁଃସ୍ଥାବସ୍ଥା; ସ୍ଥାନିକ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ= ସ୍ଥାନୀୟ ଦେବତା; ସତ୍ତ୍ର= ବଣ; ପତ୍ତ୍ର= ପତ୍ର; ମୁକ୍ତାଲୋତ୍ର= ମୁକ୍ତାପ୍ରାୟ ଲୁହ; ୨୦୨୦୦୧୨୫୧୫୧୬

୪୭

ଦୂର ହିମଶୈଳ ଶିଖରୁ ଶୀତଳ ଅନିଳ ଆସିଲେ ଭାସି,
ଦେବଦାରୁପର୍ଣ୍ଣ କରି ବିଭେଦନ ଆଣିଥିବ ଗନ୍ଧ ରାସି,
ସେ ପୁଣ୍ୟ ସମୀର ତୁମରି ଶରୀର ଥିବ ବୋଲି ସ୍ପର୍ଶ କରି,
ସଦା ସେ ସ୍ୟନ୍ଦନ କରି ଆଲିଙ୍ଗନ କେତେ ମାସ ଗଲା ସରି । ୪୭
ହିମଶୈଳ= ହିମାଳୟ; ଅନିଳ= ପବନ; ପର୍ଣ୍ଣ= ପତ୍ର; ବିଭେଦନ= ଭେଦନ; ସ୍ୟନ୍ଦନ= ପବନ; ୨୦୨୦୦୧୨୫୨୦୧୪

୪୮
ଚତୁଳନୟନା ! କରେ ମୁଁ ଭାବନା — 'ଊଣା ହେଉ ଦିନ ତାତି,
ହେଉ ଅପ୍ରକାଶ କ୍ଷଣ ପରି ହ୍ରାସ,' ଳ ତଥାପି ବଢୁଛି ରାତି ।
ଦିବସରଜନୀ ମନ ମୋ ସଜନୀ ଅସମ୍ଭବ ଅଭିଳାଷେ,
ଏ ଦୀର୍ଘ ବିରହ ଲାଗେ ଦୁର୍ବିଷହ ନିଷ୍ପାଳକ ବନବାସେ । ୪୮
ଚତୁଳ= trembling, sweet, lovable; ଅପ୍ରକାଶ= ଅନ୍ଧାର; ନିଷ୍ପାଳକ= ପାଳକହୀନ, ଅନାଥ; ୨୦୨୦୦୧୨୬୧୪୩୧

୪୯
ନାନା ଆକଳନ କରି ବ୍ୟାକରଣ ପ୍ରାଣେ ଅଛି ବଳ ଧରି,
ଅଧିକ ଅଧୀରା ନ ହେବ ମୁଦିରା ! ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ବିମ୍ବାଧରୀ ।
ସଂସାର ନଶ୍ୱର, ସଦା କାହିଁ ନର ସୁଖ ଅବା ଦୁଃଖଭାଗୀ ?
ଚକ୍ରେ ଅର ସମ ସୁଖଦୁଃଖକ୍ରମ- ଉପକ୍ରମ ଅଛି ଲାଗି । ୪୯
ବ୍ୟାକରଣ= ବିଶ୍ଳେଷଣ; ମୁଦିରା= ପ୍ରେୟସୀ; ୨୦୨୦୦୧୨୬୧୮୨୯

୫୦
ଦେବୋତ୍ଥାନ ତିଥି ଶାପ ହେବ ଇତି ପ୍ରବାସ ମୋ ଯିବ ସରି;
ଏହି ଚାରି ମାସ ସହି ନିଅ କ୍ଳେଶ ମୁଦ୍ରିତାକ୍ଷ ସହଚରି !
ବିରହବସର- ବିବକ୍ଷା ତତ୍ପର ମିଳନର ଆନନ୍ଦନେ,
ବହୁଗୁଣ କରି ଚଳିବା ଆହରି ଶରଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଉଦ୍ଭାସନେ । ୫୦
୨୦୨୦୦୧୨୬୨୧୦୦

.
୫୧
ଶୁଣ ପୁଣ୍ୟବତି ! ପୁଣ ତୁମ୍ଭ ପତି କହିଛନ୍ତି ଇତି କଥା —
ଶଯ୍ୟାରେ ଏକଦା ନିଦ୍ରା ଭାଜି ଅଧା, ବିଳପିଲ ପୋତି ମଥା ।
ଘନଘନ ପ୍ରଶ୍ନ କଲାରେ କାରଣ କ୍ରନ୍ଦନର ଉଚ୍ଚ ଗଳେ,
କହିଲ 'ସ୍ୱପନ ହେଲା ପ୍ରିୟଜନ ଆନ ନାରୀ ବକ୍ଷାଞ୍ଚଳେ । ' ୫୧
୨୦୨୦୦୧୨୬୨୩୫୮

୫୨
ଜାଣିବ ଶ୍ରବଣ କରି ଏ ବଚନ, ଜୀବନେ ମୁଁ ଅଛି ରହି;
ଥିବ ଯୁକ୍ତଶ୍ରଦ୍ଧ, ପଛେ ଜନପଦ- ଜନେ ଯିବେ ଯାହା କହି ।
ଜନେ ନ ଜାଣନ୍ତି, 'ବିଯୋଗେ,' କହନ୍ତି 'ପ୍ରେମ ଯାଏ ମରି ମରି;'
ପ୍ରେମ ତ ବିରହେ ସଞ୍ଚରେ ବିଗ୍ରହେ ଶତ ସିଂହ ବଳ ଧରି ।" ୫୨
ବିଗ୍ରହ= ଦେହ; ୨୦୨୦୦୧୨୭୦୨୩

୫୩

ପ୍ରଥମ ବିରହ ପ୍ରିୟାକୁ ଦୁଃସହ, ଆଶ୍ୱାସିବ ଏହି ମତେ,
ପ୍ରୀତି ଅଭିଜ୍ଞାନ ଘେନି ବଳିଶାନ ବାହୁଡିବ ଯିବା ପଥେ ।
କୁନ୍ଦପୁଷ୍ପ ପ୍ରାୟ ପ୍ରେୟସୀର କାୟ ରଖି ରଖ ମୋ ଜୀବନ,
ଶଙ୍କରସେବିତ ବୃଷ-ଉତ୍ପାଟିତ ଗିରି ତେଜି ନବଘନ । ୫୩

ଅଭିଜ୍ଞାନ= ଚିହ୍ନ; ବଳିଶାନ= ମେଘ;କାୟ= ଦେହ;

୫୪

ସତେ କି ଓଦନ ! ମୋର ନିବେଦନ କରିଅଛ ଅଙ୍ଗୀକାର,
ତୁମ୍ଭ ନୀରବତା ମଧ୍ୟେ ଉଦାରତା ବ ସୀମାରେଖା ପାର ।
ଯାଚକ ଚାତକେ ବିତର ଉଦକେ ନିରୁତ୍ତରେ ଅକାତରେ,
ସଜ୍ଜନ ସୌଜନ୍ୟ କରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ ବିନା ବାକ୍ୟ ଆଡମ୍ବରେ । ୫୪

ଓଦନ= ମେଘ; ଅଙ୍ଗୀକାର= ସ୍ୱୀକାର; ଯାଚକ ଚାତକେ= ମଗୁ ଥିବା ଚାତକଙ୍କୁ; ଉଦକ= ଜଳ; ୨୦୨୦୦୧୨୭୧୧୦୧

୫୫

ଦେଖି ମୁଁ ବିଧୁର ଲାଗିଲେ ଆତୁର ଅବା ମୈତ୍ର-ସମ୍ପାଦନେ,
ପ୍ରଥମେ ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦେବ ଆର୍ଯ୍ୟ ଦୁରୁକ୍ତ ମୋ ନିବେଦନେ ।
ତହୁଁ ଦିବ୍ୟ ବେଶେ ସମୀପ୍ସିତ ଦେଶେ ଇତରତ୍ର ଯିବ ଚଳି;
ପ୍ରିୟା କ୍ଷଣଦ୍ୟୁତି ପାଶୁ କ୍ଷଣେ ଚ୍ୟୁତି ନୋହୁ ତୁମ୍ଭ ମୋହ ଭଳି । ୫୫(ଶେଷ)

ଦୁରୁକ୍ତ= ଅନ୍ୟାୟ; ସମୀପ୍ସିତ= ଈପ୍ସିତ, ଇଚ୍ଛିତ; କ୍ଷଣଦ୍ୟୁତି= ବିଜୁଳି; ଚ୍ୟୁତି= ବିଚ୍ଛେଦ;୨୦୨୦୦୧୨୭୧୭୨୫

ଉତ୍ତରମେଘଃ ସମାପ୍ତ

॥ पूर्वमेघः ॥

कश्चित्कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारात्प्रमत्तः
शापेनास्तं गमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः ।
यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु
स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु॥१.१॥

तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी
नीत्वा मासान् कनकवलयभ्रंशरिक्तप्रकोष्ठः ।
आषाढस्य प्रथमदिवसे मेघमाश्लिष्टसानुं
वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श॥१.२॥

तस्य स्थित्वा कथमपि पुरः कौतुकाधानहेतो-
रन्तर्बाष्पश्चिरमनुचरो राजराजस्य दध्यौ ।
मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः
कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे॥१.३॥

प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्बनार्थी

जीमूतेन स्वकुशलमयीं हारयिष्यन्प्रवृत्तिम् ।

स प्रत्यग्रैः कुटजकुसुमैः कल्पितार्घाय तस्मै

प्रीतः प्रीतिप्रमुखवचनं स्वागतं व्याजहार॥१.४॥

धूमज्योतिःसलिलमरुतां संनिपातः क्व मेघः

सन्देशार्थाः क्व पटुकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः ।

इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन् गुह्यकस्तं ययाचे

कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु॥१.५॥

जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्तकानां

जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः ।

तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद् दूरबन्धुर्गतोऽहं

याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा॥१.६॥

सन्तप्तानां त्वमसि शरणं तत्पयोद प्रियायाः

सन्देशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य ।

गन्तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां

बाह्योद्यानस्थितहरशिरश्चन्द्रिकाधौतहर्म्या॥१.७॥

त्वामारूढं पवनपदवीमुद्गृहीतालकान्ताः

प्रेक्षिष्यन्ते पथिकवनिताः प्रत्ययादाश्वसन्त्यः ।

कः सन्नद्धे विरहविधुरां त्वय्युपेक्षेत जायां

न स्यादन्योऽप्यहमिव जनो यः पराधीनवृत्तिः॥१.८॥

त्वां चावश्यं दिवसगणनातत्परामेकपत्नीम्

अव्यापन्नामविहतगतिर्द्रक्ष्यसि भ्रातृजायाम् ।

आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानाम्

सद्यः पाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि॥१.९॥

मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वां

वामश्चायं नदति मधुरं चातकस्ते सगन्धः ।

गर्भाधानक्षणपरिचयान्नूनमाबद्धमालाः

सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः॥१.१०॥

कर्तुं यच्च प्रभवति महीमुच्छिलीन्ध्रामवन्ध्याम्

तच्छ्रुत्वा ते श्रवणसुभगं गर्जितं मानसोत्काः ।

आ कैलासाद् बिसकिसलयच्छेदपाथेयवन्तः

सम्पत्स्यन्ते नभसि भवतो राजहंसाः सहायाः॥१.११॥

आपृच्छस्व प्रियसखममुं तुङ्गमालिङ्ग्य शैलम्
वन्द्यैः पुंसां रघुपतिपदैरङ्कितं मेखलासु ।
काले काले भवति भवतो यस्य संयोगमेत्य
स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम्॥१.१२॥

मार्गं तावच्छृणु कथयतस्त्वत्प्रयाणानुरूपम्
सन्देशं मे तदनु जलद श्रोष्यसि श्रोत्रपेयम् ।
खिन्नः खिन्नः शिखरिषु पदं न्यस्य गन्तासि यत्र
क्षीणः क्षीणः परिलघु पयः स्रोतसां चोपभुज्य॥१.१३॥

अद्रेः शृङ्गं हरति पवनः किंस्विदित्युन्मुखीभिर्-
दृष्टोत्साहश्चकितचकितं मुग्धसिद्धाङ्गनाभिः ।
स्थानादस्मात् सरसनिचुलादुत्पतोदङ्मुखः खं
दिङ्नागानां पथि परिहरन् स्थूलहस्तावलेपान् ॥१.१४॥

रत्नच्छायाव्यतिकर इव प्रेक्ष्यमेतत्पुरस्ताद्
वल्मीकाग्रात् प्रभवति धनुःखण्डमाखण्डलस्य ।
येन श्यामं वपुरतितरां कान्तिमापत्स्यते ते
बर्हेणेव स्फुरितरुचिना गोपवेषस्य विष्णोः॥१.१५॥

त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविकारानभिज्ञैः

प्रीतिस्निग्धैर्जनपदवधूलोचनैः पीयमानः ।

सद्यःसीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालं

किंचित्पश्चाद् व्रज लघुगतिर्भूय एवोत्तरेण॥१.१६॥

त्वामासारप्रशमितवनोपप्लवं साधु मूर्ध्ना

वक्ष्यत्यध्वश्रमपरिगतं सानुमानाम्रकूटः ।

न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय

प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्तथोच्चैः॥१.१७

छन्नोपान्तः परिणतफलद्योतिभिः काननाम्रैस्-

त्वय्यारूढे शिखरमचलः स्निग्धवेणीसवर्णे ।

नूनं यास्यत्यमरमिथुनप्रेक्षणीयामवस्थाम्

मध्ये श्यामः स्तन इव भुवः शेषविस्तारपाण्डुः॥१.१८॥

स्थित्वा तस्मिन् वनचरवधूभुक्तकुञ्जे मुहूर्तम्

तोयोत्सर्गद्रुततरगतिस्तत्परं वर्त्म तीर्णः ।

रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णां

भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य॥१.१९॥

{अध्वक्लान्तं प्रतिमुखगतं सानुमानाम्रकूटस्-

तुङ्गेन त्वां जलद शिरसा वक्ष्यति श्लाघमानः ।

आसारेण त्वमपि शमये तस्य नैदाघमग्निं

सद्भावार्द्रः फलति न चिरेणोपकारो महत्सु॥१.१९अ}॥

तस्यास्तिक्तैर्वनगजमदैर्वासितं वान्तवृष्टिर्-

जम्बूकुञ्जप्रतिहतरयं तोयमादाय गच्छेः ।

अन्तःसारं घन तुलयितुं नानिलः शक्ष्यति त्वां

रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय॥१.२०॥

नीपं दृष्ट्वा हरितकपिशं केसरैरर्धरूढैर्-

आविर्भूतप्रथममुकुलाः कन्दलीश्चानुकच्छम् ।

जग्ध्वारण्येष्वधिकसुरभिं गन्धमाघ्राय चोर्व्याः

सारङ्गास्ते जललवमुचः सूचयिष्यन्ति मार्गम् ॥१.२१॥

अम्भोबिन्दुग्रहणचतुरांश्चातकान् वीक्षमाणाः

श्रेणीभूताः परिगणनया निर्दिशन्तो बलाकाः ।

त्वामासाद्य स्तनितसमये मानयिष्यन्ति सिद्धाः

सोत्कम्पानि प्रियसहचरीसम्भ्रमालिङ्गितानि॥१.२२॥

उत्पश्यामि द्रुतमपि सखे मत्प्रियार्थं यियासोः

कालक्षेपं ककुभसुरभौ पर्वते पर्वते ते ।

शुक्लापाङ्गैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः

प्रत्युद्यातः कथमपि भवान् गन्तुमाशु व्यवस्येत्॥१.२३॥

पाण्डुच्छायोपवनवृतयः केतकैः सूचिभिन्नैर्-

नीडारम्भैर्गृहबलिभुजामाकुलग्रामचैत्याः ।

त्वय्यासन्ने परिणतफलश्यामजम्बूवनान्ताः

सम्पत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः॥१.२४॥

तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं

गत्वा सद्यः फलमविकलं कामुकत्वस्य लब्धा ।

तीरोपान्तस्तनितसुभगं पास्यसि स्वादु यस्मात्

सभ्रूभङ्गं मुखमिव पयो वेत्रवत्याश्चलोर्मि॥१.२५॥

नीचैराख्यं गिरिमधिवसेस्तत्र विश्रामहेतोस्-

त्वत्सम्पर्कात् पुलकितमिव प्रौढपुष्पैः कदम्बैः ।

यः पुण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नागराणाम्

उद्दामानि प्रथयति शिलावेश्मभिर्यौवनानि॥१.२६॥

विश्रान्तः सन् व्रज वननदीतीरजानां निषिञ्चन्न्-

उद्यानानां नवजलकणैर्यूथिकाजालकानि ।

गण्डस्वेदापनयनरुजाक्लान्तकर्णोत्पलानां

छायादानात् क्षणपरिचितः पुष्पलावीमुखानाम्॥१.२७॥

वक्रः पन्था यदपि भवतः प्रस्थितस्योत्तराशां

सौधोत्सङ्गप्रणयविमुखो मा स्म भूरुज्जयिन्याः ।

विद्युद्दामस्फुरितचकितैस्तत्र पौराङ्गनानां

लोलापाङ्गैर्यदि न रमसे लोचनैर्वञ्चितोऽसि॥१.२८॥

वीचिक्षोभस्तनितविहगश्रेणिकाञ्चीगुणायाः

संसर्पन्त्याः स्खलितसुभगं दर्शितावर्तनाभेः ।

निर्विन्ध्यायाः पथि भव रसाभ्यन्तरः संनिपत्य

स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु॥१.२९॥

वेणीभूतप्रतनुसलिला तामतीतस्य सिन्धुः

पाण्डुच्छायातटरुहतरुभ्रंशिभिर्जीर्णपर्णैः ।

सौभाग्यं ते सुभग विरहावस्थया व्यञ्जयन्ती

कार्श्यं येन त्यजति विधिना स त्वयैवोपपाद्यः॥१.३०॥

प्राप्यावन्तीनुदयनकथाकोविदग्रामवृद्धान्

पूर्वोद्दिष्टामुपसर पुरीं श्रीविशालां विशालाम् ।

स्वल्पीभूते सुचरितफले स्वर्गिणां गां गतानां

शेषैः पुण्यैर्हृतमिव दिवः कान्तिमत्खण्डमेकम्॥१.३१॥

दीर्घीकुर्वन् पटु मदकलं कूजितं सारसानां

प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः ।

यत्र स्त्रीणां हरति सुरतग्लानिमङ्गानुकूलः

शिप्रावातः प्रियतम इव प्रार्थनाचाटुकारः॥१.३२॥

हारांस्तारांस्तरलगुटिकान् कोटिशः शङ्खशुक्तीः

शष्पश्यामान् मरकतमणीनुन्मयूखप्ररोहान् ।

दृष्ट्वा यस्यां विपणिरचितान् विद्रुमाणां च भङ्गान्

संलक्ष्यन्ते सलिलनिधयस्तोयमात्रावशेषाः॥१.३३॥

प्रद्योतस्य प्रियदुहितरं वत्सराजोऽत्र जह्रे

हैमं तालद्रुमवनमभूदत्र तस्यैव राज्ञः ।

अत्रोद्भ्रान्तः किल नलगिरिः स्तम्भमुत्पाट्य दर्पा-

दित्यागन्तून् रमयति जनो यत्र बन्धूनभिज्ञः॥१.३४॥

जालोद्गीर्णैरुपचितवपुः केशसंस्कारधूपै-

र्बन्धुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्तनृत्योपहारः ।

हर्म्येष्वस्याः कुसुमसुरभिष्वध्वखेदं नयेथा

लक्ष्मीं पश्यँल्ललितवनितापादरागाङ्कितेषु॥१.३५॥

भर्तुः कण्ठच्छविरिति गणैः सादरं वीक्ष्यमाणः

पुण्यं यायास्त्रिभुवनगुरोर्धाम चण्डीश्वरस्य ।

धूतोद्यानं कुवलयरजोगन्धिभिर्गन्धवत्या-

स्तोयक्रीडानिरतयुवतिस्नानतिक्तैर्मरुद्भिः॥१.३६॥

अप्यन्यस्मिञ्जलधर महाकालमासाद्य काले

स्थातव्यं ते नयनविषयं यावदत्येति भानुः ।

कुर्वन् सन्ध्याबलिपटहतां शूलिनः श्लाघनीयाम्

आमन्द्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानाम्॥१.३७॥

पादन्यासैः क्वणितरशनास्तत्र लीलावधूतै

रत्नच्छायाखचितवलिभिश्चामरैः क्लान्तहस्ताः ।

वेश्यास्त्वत्तो नखपदसुखान् प्राप्य वर्षाग्रबिन्दून्

आमोक्ष्यन्ते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान् कटाक्षान्॥१.३८॥

पश्चादुच्चैर्भुजतरुवनं मण्डलेनाभिलीनः
सान्ध्यं तेजः प्रतिनवजपापुष्परक्तं दधानः ।
नृत्तारम्भे हर पशुपतेरार्द्रनागाजिनेच्छां
शान्तोद्वेगस्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्या॥१.३९॥

गच्छन्तीनां रमणवसतिं योषितां तत्र नक्तं
रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेद्यैस्तमोभिः ।
सौदामन्या कनकनिकषस्निग्धया दर्शयोर्वीं
तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा च भूर्विक्लवास्ताः॥१.४०॥

तां कस्यांचिद् भवनवलभौ सुप्तपारावतायां
नीत्वा रात्रिं चिरविलसनात्खिन्नविद्युत्कलत्रः ।
दृष्टे सूर्ये पुनरपि भवान् वाहयेदध्वशेषं
मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्याः॥१.४१॥

तस्मिन् काले नयनसलिलं योषितां खण्डितानां
शान्तिं नेयं प्रणयिभिरतो वर्त्म भानोस्त्यजाशु ।
प्रालेयास्त्रं कमलवदनात्सोऽपि हर्तुं नलिन्याः
प्रत्यावृत्तस्त्वयि कररुधि स्यादनल्पभ्यसूयः॥१.४२॥

गम्भीरायाः पयसि सरितश्चेतसीव प्रसन्ने

छायात्माऽपि प्रकृतिसुभगो लप्स्यते ते प्रवेशम् ।

तस्मादस्याः कुमुदविशदान्यर्हसि त्वं न धैर्या-

न्मोघीकर्तुं चटुलशफरोद्वर्तनप्रेक्षितानि॥१.४३॥

तस्याः किंचित्करधृतमिव प्राप्तवानीरशाखं

हृत्वा नीलं सलिलवसनं मुक्तरोधोनितम्बम् ।

प्रस्थानं ते कथमपि सखे लम्बमानस्य भावि

ज्ञातास्वादो विवृतजघनां को विहातुं समर्थः॥१.४४॥

त्वन्निष्यन्दोच्छ्वसितवसुधागन्धसम्पर्करम्यः

स्रोतोरन्ध्रध्वनितसुभगं दन्तिभिः पीयमानः ।

नीचैर्वास्यत्युपजिगमिषोर्देवपूर्वं गिरिं ते

शीतो वायुः परिणमयिता काननोदुम्बराणाम्॥१.४५॥

तत्र स्कन्दं नियतवसतिं पुष्पमेघीकृतात्मा

पुष्पासारैः स्नपयतु भवान् व्योमगङ्गाजलार्द्रैः ।

रक्षाहेतोर्नवशशिभृता वासवीनां चमूनाम्

अत्यादित्यं हुतवहमुखे संभृतं तद्धि तेजः॥१.४६॥

ज्योतिर्लेखावलयि गलितं यस्य बर्हं भवानी

पुत्रप्रेम्णा कुवलयदलप्रापि कर्णे करोति ।

धौतापाङ्गं हरशशिरुचा पावकेस्तं मयूरं

पश्चादद्रिग्रहणगुरुभिर्गर्जितैर्नर्तयेथाः॥१.४७॥

आराध्यैनं शरवणभवं देवमुल्लङ्घिताध्वा

सिद्धद्वन्द्वैर्जलकणभयाद् वीणिभिर्मुक्तमार्गः ।

व्यालम्बेथाः सुरभितनयालम्भजां मानयिष्यन्

स्रोतोमूर्त्या भुवि परिणतां रन्तिदेवस्य कीर्तिम्॥१.४८॥

त्वय्यादातुं जलमवनते शार्ङ्गिणो वर्णचौरे

तस्याः सिन्धोः पृथुमपि तनुं दूरभावात् प्रवाहम् ।

प्रेक्षिष्यन्ते गगनगतयो नूनमावर्ज्य दृष्टी-

रेकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम्॥१.४९॥

तामुत्तीर्य व्रज परिचितभ्रूलताविभ्रमाणां

पक्ष्मोत्क्षेपादुपरिविलसत्कृष्णशारप्रभाणाम् ।

कुन्दक्षेपानुगमधुकरश्रीमुषामात्मबिम्बं

पात्रीकुर्वन् दशपुरवधूनेत्रकौतूहलानाम्॥१.५०॥

ब्रह्मावर्तं जनपदमथ च्छायया गाहमानः

क्षेत्रं क्षत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद् भजेथाः ।

राजन्यानां शितशरशतैर्यत्र गाण्डीवधन्वा

धारापातैस्त्वमिव कमलान्यभ्यवर्षन्मुखानि॥१.५१॥

हित्वा हालामभिमतरसां रेवतीलोचनाङ्कां

बन्धुप्रीत्या समरविमुखो लाङ्गली याः सिषेवे ।

कृत्वा तासामधिगममपां सौम्य सारस्वतीनाम्

अन्तः शुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः॥१.५२॥

तस्माद् गच्छेरनुकनखलं शैलराजावतीर्णां

जह्नोः कन्यां सगरतनयस्वर्गसोपानपङ्क्तिम् ।

गौरीवक्त्रभ्रुकुटिरचनां या विहस्येव फेनैः

शम्भोः केशग्रहणमकरोदिन्दुलग्नोर्मिहस्ता॥१.५३॥

तस्याः पातुं सुरगज इव व्योम्नि पश्चार्धलम्बी

त्वं चेदच्छस्फटिकविशदं तर्कयेस्तिर्यगम्भः ।

संसर्पन्त्या सपदि भवतः स्रोतसि च्छाययासौ

स्यादस्थानोपगतयमुनासङ्गमेवाभिरामा॥१.५४॥

आसीनानां सुरभितशिलं नाभिगन्धैर्मृगाणां

तस्या एव प्रभवमचलं प्राप्य गौरं तुषारैः ।

वक्ष्यस्यध्वश्रमविनयने तस्य शृङ्गे निषण्णः

शोभां शुभ्रां त्रिनयनवृषोत्खातपङ्कोपमेयम्॥१.५५॥

तं चेद् वायौ सरति सरलस्कन्धसंघट्टजन्मा

बाधेतोल्काक्षपितचमरीबालभारो दवाग्निः ।

अर्हस्येनं शमयितुमलं वारिधारासहस्रै-

रापन्नार्तिप्रशमनफलाः संपदो ह्युत्तमानाम्॥१.५६॥

ये संरम्भोत्पतनरभसाः स्वाङ्गभङ्गाय तस्मिन्

मुक्ताध्वानं सपदि शरभा लङ्घयेयुर्भवन्तम् ।

तान् कुर्वीथास्तुमुलकरकावृष्टिपातावकीर्णान्

के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः॥१.५७॥

तत्र व्यक्तं दृषदि चरणन्यासमर्धेन्दुमौलेः

शश्वत् सिद्धैरुपचितबलिं भक्तिनम्रः परीयाः ।

यस्मिन् दृष्टे करणविगमादूर्ध्वमुद्धूतपापाः

कल्पिष्यन्ते स्थिरगणपदप्राप्तये श्रद्दधानाः॥१.५८॥

शब्दायन्ते मधुरमनिलैः कीचकाः पूर्यमाणाः

संरक्ताभिस्त्रिपुरविजयो गीयते किंनराभिः ।

निर्ह्लादस्ते मुरज इव चेत् कन्दरेषु ध्वनिः स्यात्

संगीतार्थो ननु पशुपतेस्तत्र भावी समग्रः॥१.५९॥

प्रालेयाद्रेरुपतटमतिक्रम्य तांस्तान् विशेषान्

हंसद्वारं भृगुपतियशोवर्त्म यत् क्रौञ्चरन्ध्रम् ।

तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी

श्यामः पादो बलिनियमनाभ्युद्यतस्येव विष्णोः॥१.६०॥

गत्वा चोर्ध्वं दशमुखभुजोच्छ्वासितप्रस्थसन्धेः

कैलासस्य त्रिदशवनितादर्पणस्यातिथिः स्याः ।

शृङ्गोच्छ्रायैः कुमुदविशदैर्यो वितत्य स्थितः खं

राशीभूतः प्रतिदिनमिव त्र्यम्बकस्याट्टहासः॥१.६१॥

उत्पश्यामि त्वयि तटगते स्निग्धभिन्नाञ्जनाभे

सद्यः कृतद्विरददशनच्छेदगौरस्य तस्य ।

शोभामद्रेः स्तिमितनयनप्रेक्षणीयां भवित्रीम्

अंसन्यस्ते सति हलभृतो मेचके वाससीव॥१.६२॥

हित्वा तस्मिन् भुजगवलयं शम्भुना दत्तहस्ता

क्रीडाशैले यदि च विचरेत्पादचारेण गौरी ।

भङ्गीभक्त्या विरचितवपुः स्तम्भितान्तर्जलौघः

सोपानत्वं कुरु मणितटारोहणायाग्रयायी॥१.६३॥

तत्रावश्यं वलयकुलिशोद्धट्टनोद्गीर्णतोयं

नेष्यन्ति त्वां सुरयुवतयो यन्त्रधारागृहत्वम् ।

ताभ्यो मोक्षस्तव यदि सखे घर्मलब्धस्य न स्यात्

क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भाययेस्ताः॥१.६४॥

हेमाम्भोजप्रसवि सलिलं मानसस्याददानः

कुर्वन् कामं क्षणमुखपटप्रीतिमैरावतस्य ।

धुन्वन् कल्पद्रुमकिसलयान्यंशुकानीव वातै-

र्नानाचेष्टैर्जलदललितैर्निर्विशेस्तं नगेन्द्रम्॥१.६५॥

तस्योत्सङ्गे प्रणयिन इव स्रस्तगङ्गादुकूलां

न त्वं दृष्ट्वा न पुनरलकां ज्ञास्यसे कामचारिन् ।

या वः काले वहति सलिलोद्गारमुच्चैर्विमाना

मुक्ताजालग्रथितमलकं कामिनीवाभ्रवृन्दम्॥१.६६॥

॥ उत्तरमेघः ॥

विद्युद्वन्तं ललितवनिताः सेन्द्रचापं सचित्राः

सङ्गीताय प्रहतमुरजाः स्निग्धगम्भीरघोषम् ।

अन्तस्तोयं मणिमयभुवस्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः

प्रासादास्त्वां तुलयितुमलं यत्र तैस्तैर्विशेषैः॥२.१॥

हस्ते लीलाकमलमलके बालकुन्दानुविद्धं

नीता लोध्रप्रसवरजसा पाण्डुतामानने श्रीः ।

चूडापाशे नवकुरवकं चारु कर्णे शिरीषं

सीमन्ते च त्वदुपगमजं यत्र नीपं वधूनाम्॥२.२॥

यत्रोन्मत्तभ्रमरमुखराः पादपा नित्यपुष्पा

हंसश्रेणीरचितरशना नित्यपद्मा नलिन्यः ।

केकोत्कण्ठा भुवनशिखिनो नित्यभास्वत्कलापा

नित्यज्योत्स्नाः प्रतिहततमोवृत्तिरम्याः प्रदोषाः॥२.३॥

आनन्दोत्थं नयनसलिलं यत्र नान्यैर्निमित्तै-

र्नान्यस्तापः कुसुमशरजादिष्टसंयोगसाध्यात् ।

नाप्यन्यस्मात् प्रणयकलहाद् विप्रयोगोपपत्ति-

र्वित्तेशानां न च खलु वयो यौवनादन्यदस्ति॥२.४॥

यस्यां यक्षाः सितमणिमयान्येत्य हर्म्यस्थलानि

ज्योतिश्छायाकुसुमरचितान्युत्तमस्त्रीसहायाः ।

आसेवन्ते मधु रतिफलं कल्पवृक्षप्रसूतं

त्वद्गम्भीरध्वनिषु शनकैः पुष्करेष्वाहतेषु॥२.५॥

मन्दाकिन्याः सलिलशिशिरैः सेव्यमाना मरुद्भि-

र्मन्दाराणामनुतटरुहां छायया वारितोष्णाः ।

अन्वेष्टव्यैः कनकसिकतामुष्टिनिक्षेपगूढैः

संक्रीडन्ते मणिभिरमरप्रार्थिता यत्र कन्याः॥२.६॥

नीवीबन्धोच्छ्वसितशिथिलं यत्र बिम्बाधराणां

क्षौमं रागादनिभृतकरेष्वाक्षिपत्सु प्रियेषु ।

अर्चिस्तुङ्गानभिमुखमपि प्राप्य रत्नप्रदीपान्

ह्रीमूढानां भवति विफलप्रेरणा चूर्णमुष्टिः॥२.७॥

नेत्रा नीताः सततगतिना यद्विमानाग्रभूमी-

रालेख्यानां सलिलकणिकादोषमुत्पाद्य सद्यः ।

शङ्कास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा जालमार्गै-

र्धूमोद्गारानुकृतिनिपुणा जर्जरा निष्पतन्ति॥२.८॥

यत्र स्त्रीणां प्रियतमभुजोच्छ्वासितालिङ्गितानाम्

अङ्गग्लानिं सुरतजनितां तन्तुजालावलम्बाः ।

त्वत्संरोधापगमविशदश्चन्द्रपादैर्निशीथे

व्यालुम्पन्ति स्फुटजललवस्यन्दिनश्चन्द्रकान्ताः॥२.९॥

अक्षय्यान्तर्भवननिधयः प्रत्यहं रक्तकण्ठै-

रुद्गायद्भिर्धनपतियशः किंनरैर्यत्र सार्धम् ।

वैभ्राजाख्यं विबुधवनितावारमुख्यासहाया

बद्धालापा बहिरुपवनं कामिनो निर्विशन्ति॥२.१०॥

गत्युत्कम्पादलकपतितैर्यत्र मन्दारपुष्पैः

पुत्रच्छेदैः कनककमलैः कर्णविस्रंसिभिश्च ।

मुक्ताजालैः स्तनपरिसरच्छिन्नसूत्रैश्च हारै-

र्नैशो मार्गः सवितुरुदये सूच्यते कामिनीनाम्॥२.११॥

वासश्चित्रं मधु नयनयोर्विभ्रमादेशदक्षं
पुष्पोद्भेदं सह किसलयैर्भूषणानां विकल्पम् ।
लाक्षारागं चरणकमलन्यासयोग्यं च यस्याम्
एकः सूते सकलमबलामण्डनं कल्पवृक्षः॥२.१२॥

पत्रश्यामा दिनकरहयस्पर्धिनो यत्र वाहाः
शैलोदग्रास्त्वमिव करिणो वृष्टिमन्तः प्रभेदात् ।
योधाग्रण्यः प्रतिदशमुखं संयुगे तस्थिवांसः
प्रत्यादिष्टाभरणरुचयश्चन्द्रहासव्रणाङ्कैः॥२.१३॥

मत्वा देवं धनपतिसखं यत्र साक्षाद् वसन्तं
प्रायश्चापं न वहति भयान्मन्मथः षट्पदज्यम् ।
सभ्रूभङ्गप्रहितनयनैः कामिलक्ष्येष्वमोघै-
स्तस्यारम्भश्चतुरवनिताविभ्रमैरेव सिद्धः॥२.१४॥

तत्रागारं धनपतिगृहानुत्तरेणास्मदीयं
दूराल्लक्ष्यं सुरपतिधनुश्चारुणा तोरणेन ।
यस्योपान्ते कृतकतनयः कान्तया वर्धितो मे
हस्तप्राप्यस्तबकनमितो बालमन्दारवृक्षः॥२.१५॥

वापी चास्मिन् मरकतशिलाबद्धसोपानमार्गा

हैमैश्छन्ना विकचकमलैः स्निग्धवैदूर्यनालैः ।

यस्यास्तोये कृतवसतयो मानसं संनिकृष्टं

नाध्यास्यन्ति व्यपगतशुचस्त्वामपि प्रेक्ष्य हंसाः॥२.१६॥

तस्यास्तीरे रचितशिखरः पेशलैरिन्द्रनीलैः

क्रीडाशैलः कनककदलीवेष्टनप्रेक्षणीयः ।

मद्गेहिन्याः प्रिय इति सखे चेतसा कातरेण

प्रेक्ष्योपान्तस्फुरिततडितं त्वां तमेव स्मरामि॥२.१७॥

रक्ताशोकश्चलकिसलयः केसरश्चात्र कान्तः

प्रत्यासन्नौ कुरुवकवृतेर्माधवीमण्डपस्य ।

एकः सख्यास्तव सह मया वामपादाभिलाषी

काङ्क्षत्यन्यो वदनमदिरां दोहदच्छद्मनास्याः॥२.१८॥

तन्मध्ये च स्फटिकफलका काञ्चनी वासयष्टि-

र्मूले बद्धा मणिभिरनतिप्रौढवंशप्रकाशैः ।

तालैः शिञ्जावलयसुभगैर्नर्तितः कान्तया मे

यामध्यास्ते दिवसविगमे नीलकण्ठः सुहृद्वः॥२.१९॥

एभिः साधो हृदयनिहितैर्लक्षणैर्लक्षयेथा

द्वारोपान्ते लिखितवपुषौ शङ्खपद्मौ च दृष्ट्वा ।

क्षामच्छायां भवनमधुना मद्वियोगेन नूनं

सूर्यापाये न खलु कमलं पुष्यति स्वामभिख्याम्॥२.२०॥

गत्वा सद्यः कलभतनुतां शीघ्रसंपातहेतोः

क्रीडाशैले प्रथमकथिते रम्यसानौ निषण्णः ।

अर्हस्यन्तर्भवनपतितां कर्तुमल्पाल्पभासं

खद्योतालीविलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम्॥२.२१॥

तन्वी श्यामा शिखरिदशना पक्वबिम्बाधरोष्ठी

मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः ।

श्रोणीभारादलसगमना स्तोकनम्रा स्तनाभ्यां

या तत्र स्याद्युवतिविषये सृष्टिराद्येव धातुः॥२.२२॥

तां जानीथाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयं

दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकीमिवैकाम् ।

गाढोत्कण्ठां गुरुषु दिवसेष्वेषु गच्छत्सु बालां

जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम्॥२.२३॥

नूनं तस्याः प्रबलरुदितोच्छूननेत्रं प्रियाया

निःश्वासानामशिशिरतया भिन्नवर्णाधरोष्ठम् ।

हस्तन्यस्तं मुखमसकलव्यक्ति लम्बालकत्वाद्

इन्दोर्दैन्यं त्वदनुसरणक्लिष्टकान्तेर्बिभर्ति॥२.२४॥

आलोके ते निपतति पुरा सा बलिव्याकुला वा

मत्सादृश्यं विरहतनु वा भावगम्यं लिखन्ती ।

पृच्छन्ती वा मधुरवचनां सारिकां पञ्जरस्थां

कच्चिद् भर्तुः स्मरसि रसिके त्वं हि तस्य प्रियेति॥२.२५॥

उत्सङ्गे वा मलिनवसने सौम्य निक्षिप्य वीणां

मद्गोत्राङ्कं विरचितपदं गेयमुद्गातुकामा ।

तन्त्रीमार्द्रां नयनसलिलैः सारयित्वा कथंचिद्

भूयो भूयः स्वयमपि कृतां मूर्च्छनां विस्मरन्ती॥२.२६॥

शेषान् मासान् विरहदिवसस्थापितस्यावधेर्वा

विन्यस्यन्ती भुवि गणनया देहलीदत्तपुष्पैः ।

सम्भोगं वा हृदयनिहितारम्भमास्वादयन्ती

प्रायेणैते रमणविरहेष्वङ्गनानां विनोदाः॥२.२७॥

सव्यापारामहनि न तथा पीडयेद् विप्रयोगः
शङ्के रात्रौ गुरुतरशुचं निर्विनोदां सखीं ते ।
मत्सन्देशः सुखयितुमलं पश्य साध्वीं निशीथे
तामुन्निद्रामवनिशयनां सौधवातायनस्थः॥२.२८॥

आधिक्षामां विरहशयने संनिषण्णैकपार्श्वां
प्राचीमूले तनुमिव कलामात्रशेषां हिमांशोः ।
नीता रात्रिः क्षण इव मया सार्धमिच्छारतैर्या
तामेवोष्णैर्विरहमहतीमश्रुभिर्यापयन्तीम्॥२.२९॥

पादानिन्दोरमृतशिशिराञ्जालमार्गप्रविष्टान्
पूर्वप्रीत्या गतमभिमुखं संनिवृत्तं तथैव ।
चक्षुः खेदात् सलिलगुरुभिः पक्ष्मभिश्छादयन्तीं
साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनी नप्रबुद्धां नसुप्ताम्॥२.३०॥

निःश्वासेनाधरकिसलयक्लेशिना विक्षिपन्तीं
शुद्धस्नानात्परुषमलकं नूनमागण्डलम्बम् ।
मत्संभोगः कथमुपनमेत्स्वप्नजोऽपीति निद्राम्
आकाङ्क्षन्तीं नयनसलिलोत्पीडरुद्धावकाशम्॥२.३१॥

आद्ये बद्धा विरहदिवसे या शिखा दाम हित्वा
शापस्यान्ते विगलितशुचा तां मयोद्वेष्टनीयाम् ।
स्पर्शक्लिष्टामयमितनखेनासकृत्सारयन्तीं
गण्डाभोगात् कठिनविषमामेकवेणीं करेण॥२.३२॥

सा संन्यस्ताभरणमबला पेशलं धारयन्ती
शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद् दुःखदुःखेन गात्रम् ।
त्वामप्यस्रं नवजलमयं मोचयिष्यत्यवश्यं
प्रायः सर्वो भवति करुणावृत्तिरार्द्रान्तरात्मा॥२.३३॥

जाने सख्यास्तव मयि मनः संभृतस्नेहमस्माद्
इत्थंभूतां प्रथमविरहे तामहं तर्कयामि ।
वाचालं मां न खलु सुभगंमन्यभावः करोति
प्रत्यक्षं ते निखिलमचिराद् भ्रातरुक्तं मया यत्॥२.३४॥

रुद्धापाङ्गप्रसरम अलकैरञ्जनस्नेहशून्यं
प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतभ्रूविलासम् ।
त्वय्यासन्ने नयनमुपरिस्पन्दि शङ्के मृगाक्ष्या
मीनक्षोभाचलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति॥२.३५॥

वामश्चास्याः कररुहपदैर्मुच्यमानो मदीयै-

र्मुक्ताजालं चिरपरिचितं त्याजितो दैवगत्या ।

सम्भोगान्ते मम समुचितो हस्तसंवाहमानां

यास्यत्यूरुः सरसकदलीस्तम्भगौरश्चलत्वम्॥२.३६॥

तस्मिन् काले जलद यदि सा लब्धनिद्रासुखा स्याद्

अन्वास्यैनां स्तनितविमुखो याममात्रं सहस्व ।

मा भूदस्याः प्रणयिनि मयि स्वप्नलब्धे कथञ्चित्

सद्यः कण्ठच्युतभुजलताग्रन्थि गाढोपगूढम्॥२.३७॥

तामुत्थाप्य स्वजलकणिकाशीतलेनानिलेन

प्रत्याश्वस्तां सममभिनवैर्जालकैर्मालतीनाम् ।

विद्युद्गर्भः स्तिमितनयनां त्वत्सनाथे गवाक्षे

वक्तुं धीरः स्तनितवचनैर्मानिनीं प्रक्रमेथाः॥२.३८॥

भर्तुर्मित्रं प्रियमविधवे विद्धि मामम्बुवाहं

तत्सन्देशैर्हृदयनिहितैरागतं त्वत्समीपम् ।

यो वृन्दानि त्वरयति पथि श्रम्यतां प्रोषितानां

मन्द्रस्निग्धैर्ध्वनिभिरबलावेणिमोक्षोत्सुकानि॥२.३९॥

इत्याख्याते पवनतनयं मैथिलीवोन्मुखी सा

त्वामुत्कण्ठोच्छ्वसितहृदया वीक्ष्य सम्भाव्य चैव ।

श्रोष्यत्यस्मात् परमवहिता सौम्य सीमन्तिनीनां

कान्तोदन्तः सुहृदुपनतः सङ्गमात् किंचिदूनः॥२.४०॥

तामायुष्मन् मम च वचनादात्मनश्चोपकर्तुं

ब्रूया एवं तव सहचरो रामगिर्याश्रमस्थः ।

अव्यापन्नः कुशलमबले पृच्छति त्वां वियुक्तः

पूर्वाभाष्यं सुलभविपदां प्राणिनामेतदेव॥२.४१॥

अङ्गेनाङ्गं प्रतनु तनुना गाढतप्तेन तप्तं

सास्रेणाश्रुद्रुतमविरतोत्कण्ठमुत्कण्ठितेन ।

उष्णोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्ती

संकल्पैस्तैर्विशति विधिना वैरिणा रुद्धमार्गः॥२.४२॥

शब्दाख्येयं यदपि किल ते यः सखीनां पुरस्तात्

कर्णे लोलः कथयितुमभूदाननस्पर्शलोभात् ।

सोऽतिक्रान्तः श्रवणविषयं लोचनाभ्यामदृष्ट-

स्त्वामुत्कण्ठाविरचितपदं मन्मुखेनेदमाह॥२.४३॥

श्यामास्वङ्गं चकितहरिणीप्रेक्षणे दृष्टिपातं

वक्त्रच्छायां शशिनि शिखिनां बर्हभारेषु केशान् ।

उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासान्

हन्तैकस्मिन् क्वचिदपि न ते चण्डि सादृश्यमस्ति॥२.४४॥

त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलायाम्

आत्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम् ।

अस्रैस्तावन्मुहुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे

क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते सङ्गमं नौ कृतान्तः॥२.४५॥

धारासिक्तस्थलसुरभिणस्त्वन्मुखस्यास्य बाले

दूरीभूतं प्रतनुमपि मां पञ्चबाणः क्षिणोति ।

घर्मान्तेऽस्मिन् विगणय कथं वासराणि व्रजेयु-

र्दिक्संसक्तप्रविततघनव्यस्तसूर्यातपानि॥२.४५अ॥

मामाकाशप्रणिहितभुजं निर्दयाश्लेषहेतो-

र्लब्धायास्ते कथमपि मया स्वप्नसन्दर्शनेषु ।

पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थलीदेवतानां

मुक्तास्थूलास्तरुकिसलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति॥२.४६॥

भित्त्वा सद्यः किसलयपुटान् देवदारुद्रुमाणां

ये तत्क्षीरस्रुतिसुरभयो दक्षिणेन प्रवृत्ताः ।

आलिङ्ग्यन्ते गुणवति मया ते तुषाराद्रिवाताः

पूर्वं स्पृष्टं यदि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति॥२.४७॥

संक्षिप्येत क्षण इव कथं दीर्घयामा त्रियामा

सर्वावस्थास्वहरपि कथं मन्दमन्दातपं स्यात् ।

इत्थं चेतश्चटुलनयने दुर्लभप्रार्थनं मे

गाढोष्माभिः कृतमशरणं त्वद्वियोगव्यथाभिः॥२.४८॥

नन्वात्मानं बहु विगणयन्नात्मनैवावलम्बे

तत्कल्याणि त्वमपि नितरां मा गमः कातरत्वम् ।

कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा

नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण॥२.४९॥

शापान्तो मे भुजगशयनादुत्थिते शार्ङ्गपाणौ

शेषान् मासान् गमय चतुरो लोचने मीलयित्वा ।

पश्चादावां विरहगुणितं तं तमात्माभिलाषं

निर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु॥२.५०॥

भूयश्चाह त्वमपि शयने कण्ठलग्ना पुरा मे

निद्रां गत्वा किमपि रुदती सस्वरं विप्रबुद्धा ।

सान्तर्हासं कथितमसकृत् पृच्छतश्च त्वया मे

दृष्टः स्वप्ने कितव रमयन् कामपि त्वं मयेति॥२.५१॥

एतस्मान्मां कुशलिनमभिज्ञानदानाद् विदित्वा

मा कौलीनादसितनयने मय्यविश्वासिनी भूः ।

स्नेहानाहुः किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते त्वभोगाद्

इष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशीभवन्ति॥२.५२॥

आश्वास्यैवं प्रथमविरहोदग्रशोकां सखीं ते

शैलादाशु त्रिनयनवृषोत्खातकूटान्निवृत्तः ।

साभिज्ञानप्रहितकुशलैस्तत्तद्वचोभिर्ममापि

प्रातः कुन्दप्रसवशिथिलं जीवितं धारयेथाः॥२.५३॥

कच्चित् सौम्य व्यवसितमिदं बन्धुकृत्यं त्वया मे

प्रत्यादेशान्न खलु भवतो धीरतां कल्पयामि ।

निःशब्दोऽपि प्रदिशसि जलं याचितश्चातकेभ्यः

प्रत्युक्तं हि प्रणयिषु सतामीप्सितार्थक्रियैव॥२.५४॥

एतत्कृत्वा प्रियमनुचितप्रार्थनावर्तिनो मे

सौहार्दाद्वा विधुर इति वा मय्यनुक्रोशबुद्ध्या ।

इष्टान्देशाञ्जलद विचर प्रावृषा संभृतश्री-

र्मा भूदेवं क्षणमपि च ते विद्युता विप्रयोगः॥२.५५॥

मेघदूत समाप्त